

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права публічного управління
та національної безпеки
Кафедра психології

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Котенко Вікторія Валеріївна

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 159.922.7

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Психологічні особливості особистісного самовизначення у юнацькому віці

(тема роботи)

053 «Психологія»

(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівники роботи:

Мосієнко О. В. – Доцент

Можаровська Т.В. – Науковий консультант-доцент

(прізвище, ім'я, по батькові) (науковий ступінь, вчене звання)

Житомир – 2025

Висновок кафедри _____

за результатами попереднього захисту: _____

Протокол засідання кафедри

№ _____ від « ____ » _____ 2025 року

Завідувач кафедри _____

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(науковий ступінь, вчене звання)

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Котенко Вікторія Валеріївна захистила
(прізвище, ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

Голощук Каріна Валеріївна

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(прізвище ,ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Котенко В. В. Психологічні особливості особистісного самовизначення у юнацькому віці. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 053 - Психологія. – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню психологічних особливостей, які впливають на процес особистісного самовизначення в юнацькому віці. Актуальність дослідження обумовлена зростаючою необхідністю зрозуміти механізми формування ідентичності та життєвих орієнтацій молодих людей у сучасному світі.

У роботі розкрито поняття самовизначення, охарактеризовано його основні особливості. Проведено аналіз теоретичних підходів до вивчення феномену самовизначення, запропонованих у зарубіжній та вітчизняній літературі. Основну увагу приділено психологічним чинникам, серед яких особистісні риси, рівень самосвідомості, мотивація, когнітивні особливості та вплив соціального середовища.

У емпіричній частині дослідження проведено анкетування та тестування учнів юнацького віку з метою виявлення зв'язків між психологічними чинниками та рівнем особистісного самовизначення. За результатами роботи визначено ключові фактори, що сприяють або ускладнюють процес самовизначення. Розроблено рекомендації для психологів та педагогів щодо формування сприятливих умов для розвитку ідентичності в молоді.

Отримані результати можуть бути використані у консультативній практиці, педагогічній діяльності, а також як основа для подальших наукових досліджень.

Ключові слова: юнацький вік, самовизначення, особистість, психологічні чинники, ідентичність.

ANNOTATION

Kotenko V.V. Psychological features of personal self-determination in adolescence. – Qualification work in the form of a manuscript.

Qualification work for the degree of master in the specialty 053 - Psychology. – Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

The qualification work is devoted to the study of psychological features that influence the process of personal self-determination in adolescence. The relevance of the study is due to the growing need to understand the mechanisms of identity formation and life orientations of young people in the modern world.

The work reveals the concept of self-determination, characterizes its main features. An analysis of theoretical approaches to the study of the phenomenon of self-determination proposed in foreign and domestic literature is carried out. The main attention is paid to psychological factors, including personality traits, level of self-awareness, motivation, cognitive features and the influence of the social environment.

In the empirical part of the study, a questionnaire and testing of adolescent students were conducted to identify the connections between psychological factors and the level of personal self-determination. The results of the work identified key factors that contribute to or complicate the process of self-determination. Recommendations were developed for psychologists and teachers on the formation of favorable conditions for the development of identity in youth.

The results obtained can be used in consulting practice, pedagogical activities, as well as a basis for further scientific research.

Keywords: adolescence, self-determination, personality, psychological factors, identity.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1	10
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	10
1.1. Загальна характеристика юнацького віку: аналіз психологічних концепцій	10
1.2. Особливості особистісного самовизначення в юнацькому віці.....	12
1.3. Соціально-психологічні чинники особистісного самовизначення в юнацькому віці	17
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2	29
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	29
2.1. Методологічні підходи та методи вивчення особистісного самовизначення в юнацькому віці	29
2.2. Організація емпіричного дослідження психологічних особливостей особистісного самовизначення в юнацькому віці	31
Висновки до розділу 2.....	35
РОЗДІЛ 3	37
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ.....	37
3.1. Обробка та інтерпретація результатів емпіричного дослідження особистісного самовизначення	37
3.2. Практичні аспекти роботи психолога з дітьми юнацького віку для допомоги їм у самовизначенні.....	43
3.3. Програма сприяння професійному становленню в юнацькому віці.....	45
Висновки до розділу 3.....	47
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	51
ДОДАТКИ.....	56

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Готовність до свідомого вибору власної життєвої позиції, особистісне самовизначення особистості є особливо актуальним для сучасної суспільної ситуації, так як прискорені процеси трансформації сприяють молоді у реалізації значної кількості соціальних, ідеологічних та професійних можливостей.

Вибір теми "Психологічні аспекти особистісного самовизначення в юнацькому віці" є надзвичайно важливим, оскільки цей період є ключовим у формуванні особистості, її ціннісних орієнтацій та життєвих цілей.

Юнацький вік характеризується інтенсивними психологічними змінами. У цей час відбувається активний розвиток емоційної сфери, формуються основні життєві принципи та моделі поведінки. Розуміння психологічних аспектів, що сприяють особистісному зростанню в цьому віці, є надзвичайно важливим як для науковців, так і для практикуючих психологів.

Юнацький вік є одним із найважливіших етапів у розвитку особистості, коли відбуваються значні зміни в фізичному, емоційному та соціальному аспектах. У цей період молоді люди починають формувати своє власне «я», шукають своє місце в світі та визначають свої життєві цілі та цінності. Одним з ключових аспектів цього процесу є особистісне зростання, яке включає в себе розвиток самосвідомості, формування моральних та етичних принципів, а також розвиток соціальних навичок.

Особистісне самовизначення в юнацькому віці значною мірою залежить від психологічних чинників, які можуть як сприяти, так і перешкоджати цьому процесу. До таких чинників належать самооцінка, рівень тривожності, наявність підтримки з боку родини та однолітків, здатність до адаптації в різних соціальних ситуаціях та ін.. Дослідження цих чинників дозволяє краще зрозуміти механізми, що впливають на розвиток молодих людей, та визначити ефективні стратегії підтримки їх особистісного зростання.

В сучасному світі частина молодих людей опинилася в стані розгубленості у виборі свого професійного майбутнього. Особистість, разом з її потребами,

інтересами, прагненнями необхідно поставити в центр процесу, спрямованого на вивчення процесів і самовизначення. Головний недолік профінформативних підходів – неврахування інтересів людини, відірваність від її справжніх потреб і проблем, зосередженість не на особистості і не на явищах психологічної реальності, а на заходах, які здійснювались за неефективними схемами.

У нашій роботі висвітлюються результати дослідження, проведеного серед молоді, та окреслюються основні рекомендації щодо сприяння особистісному самовизначенню в цьому важливому періоді життя.

Об'єкт дослідження: особистісне самовизначення в юнацькому віці.

Предмет дослідження: психологічні особливості особистісного самовизначення в юнацькому віці.

Мета дослідження: виявлення ролі та впливу особистісних психологічних особливостей на професійну спрямованість молоді. Аналіз основних психологічних чинників, що впливають на процес особистісного самовизначення юнаків та дівчат та висвітлення практичних аспектів роботи психолога з цією віковою групою.

Гіпотеза дослідження: професійне становлення є інтегральним чинником особистісного самовизначення в юнацькому віці.

Відповідно до мети дослідження визначено **наступні завдання:**

- Провести аналіз теоретичних засад досліджуваного питання у зарубіжній та вітчизняній літературі;
- Вивчення теоретичних основ особистісного самовизначення, проаналізувати особливості та психологічні механізми його формування;
- Проведення емпіричного дослідження з використанням методик психодіагностики;
- Аналіз отриманих даних та узагальнення висновків;
- Розробити рекомендації для психологічної підтримки юнаків та рекомендацій у самовизначенні молоді.

Теоретико-методологічною основою дослідження. Дана робота ґрунтується на актуальних теоретичних підходах та методологічних принципах,

які дозволяють вирішити важливу проблему особистісного самовизначення в юнацькому віці. Це питання досліджували як зарубіжні вчені, так і вітчизняні: Е. Erikson, J. Marcia, А. Maslow, С. Rogers, М. Rokeach, А. Freud, К. Wilber, Л. Виготський, Л. Божович, М. Забродський, О. Киричук, Є. Клімов, О. Коберник, Г. Костюк, О. Мельник, К. Платонов, М. Пряжніков, Л. Романова, В. Сидоренко, О. Скрипченко, М. Тименко, І. Шаповаленко, К. Ярмаченко, і ін..

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань були використані теоретичні методи (аналіз та порівняння, синтез, структурно-функціональний – для дослідження важливості самовизначення в юнацькому віці, абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення та формування висновків) та емпіричні методи (тестування, анкетування), а саме такі методики:

- Методика діагностики міжособистісних відносин та уявлень людини про себе, створена Т. Лірі;
- Методика оцінки нахилів до діяльності Л. Йовайши;
- Методика професійного самовизначення Дж. Голланда (Холланда).

Обробка результатів здійснювалася за допомогою якісного та кількісного аналізу результатів.

Емпірична база дослідження. Дослідження проводилося на базі Ліцею №3 м. Житомира. До вибірки увійшли діти раннього юнацького віку, а саме учні 3-х 10 класів.

Наукова новизна одержаних результатів. Наш підхід передбачає інтеграцію таких аспектів як самопізнання, самооцінка, самоактуалізація та розвиток особистісних цінностей. Наукова новизна полягає в розкритті значення особистісного самовизначення в юнацькому віці як основи для формування самосвідомості та будівництва ідентичності. Наше дослідження розкриває важливі фактори, які впливають на процес самовизначення у юнацькому віці, що є суттєвим кроком для розвитку психологічних інтервенцій та програм для підтримки молоді в їхньому особистісному розвитку. Це підкреслює новаторський підхід у розумінні особистісного самовизначення в

юнацькому віці та важливість цього дослідження для подальшого розвитку психологічних інтервенцій для підтримки молоді.

Практична значущість одержаних результатів. Полягає у визначенні психологічних аспектів особистісного самовизначення особистості в юнацькому віці. Сформульовані висновки і пропозиції можуть бути використані у роботі з дітьми шкільними практичними психологами, для програм саморозвитку особистості, подані на лекційних та семінарських заняттях на спеціальності 053 «Психологія» для поглиблення знань в межах курсів «Вікова психологія», «Педагогічна психологія».

Особистий внесок здобувача. У своїй роботі ми звернули увагу на важливість самовизначення для психологічного розвитку осіб в юнацькому віці, а також на вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на цей процес. У результаті проведеного дослідження, було зроблено висновок про те, що розвиток особистості у юнацькому віці є складним та багатограним процесом, який потребує уваги та підтримки з боку оточуючих, тому нами було розроблено комплексну модель психологічного сприяння особистісному самовизначенню молоді, висвітлену в науковому журналі «Габітус».

Апробація та впровадження результатів роботи. Співпраця з психологами, педагогами, керівниками освітніх закладів для впровадження рекомендацій з дослідження у практичну діяльність. Опублікування статті у науковому журналі, щоб ширше розповсюдити результати серед наукової спільноти.

Публікації. Опублікування статті у науковому журналі «Габітус» у випуску 70/2025. Електронна версія журналу буде розміщена на сайті до 30 квітня 2025 р.. Друкований примірник буде опублікований до 30 травня 2025 р..

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 50 найменувань (з них 10 – іноземною мовою) та 5 додатків. Загальний обсяг роботи складає 70 сторінок, основний зміст роботи викладено на 50 сторінках. Робота містить 4 таблиці та 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

1.1. Загальна характеристика юнацького віку: аналіз психологічних концепцій

«Вікова психологія не встановлює жорсткі хронологічні межі для юнацького віку. Визначення «юність» охоплює тривалий період життя людини від 14–15 до 25 років, який поділяється на ранню та пізню юність. Рання юність, що триває від 14–15 до 18 років, відзначається готовністю осіб юнацького віку до життєвого самовизначення та професійного вибору» [28]. З іншого боку, «традиційно в юнацькому періоді було включено завершальний етап дитинства, але Л. С. Виготський вперше визначив вік від 18 до 25 років як "початок зрілого життя» [9].

Сучасна психологія розглядає юність як період переходу до самостійності, самовизначення та досягнення психологічної, ідейної та громадянської зрілості. Підлітки на цьому етапі формують світогляд, моральну свідомість та самосвідомість, готуючись до вирішення складних викликів та завдань дорослого життя.

Існують різні підходи щодо визначення юнацького віку. З психоаналітичної точки зору, це період, коли лібідо потребує компенсації. «Представники психоаналітичного напрямку (З. Фрейд, А. Фрейд) розглядають «юність як період психосексуального розвитку» [45]. «Соціологи розглядають юність як перехід від дитинства до дорослості під впливом соціалізації» [Помилка! Джерело посилання не знайдено.]. «Погляд Е. Шпрангера полягає в тому, що особистість адаптується до культури свого часу» [35]. Г.С. Костюк вважає, що у юнацькому віці відбувається інтелектуальне дозрівання, зокрема, розвиток абстрагуючого мислення [1]. О. Леонт'єв та Д. Ельконін підкреслюють зміну діяльності в юнацькому віці, коли стає активною навчально-професійна сфера. Юнаки та дівчата стають студентами, що вимагає ретельної праці та самостійності. «Слово «студент» – латинського походження і

в перекладі на українську мову означає «ретельно працюючий, займається» [29].

У даній роботі ми розглядаємо період ранньої юності.

У період юності людина розпочинає задавати собі питання про свою ідентичність та свій майбутній шлях. За словами К. Уїлбер, коли ми визначаємо, хто ми є, ми проводимо межу між своїм внутрішнім «я» і зовнішнім «не я». Свідомість про себе посилюється, а самовизначення стає важливим аспектом [46]. Молоді люди починають розуміти себе як частину оточуючого світу, прагнучи виокремити свою унікальність. Багаттям метаються встановленням цілей на майбутнє, розробкою планів та їх поетапною реалізацією. Мрії про майбутнє стають головною ідеєю, що переосмислює напрямок розвитку особистості [27].

У період юності розвивається механізм ідентифікації-уособлення, який є особливо значущим. У цей час зростає здатність розуміти стани інших людей і здатність співпереживати ці стани як свої особисті. У той же час виникає потреба в уособленні, бажання відокремити свій унікальний світ від зовнішніх втручань, як з боку сторонніх, так і з боку близьких людей. «Це дозволяє молодій людині зберегти свою індивідуальність, реалізувати свої домагання на визнання. Уособлення як засіб встановлення певної дистанції при взаємодії з іншими, дозволяє молодій людині зберегти свою особистість на емоційному та раціональному рівні спілкування» [26].

Згідно І.В. Шаповаленко, «в юності з'являються ціннісні орієнтації (філософські, естетичні, навчально-теоретичні), в яких і проявляється сутність людини. Також з'являється власний світогляд, уявлення про навколишній світ, про людей і про самого себе. Юність також є часом самоаналізу і самооцінки, що відбувається шляхом порівняння реального Я з ідеальним. При цьому юнаки та дівчата можуть зіткнутися з проблемою тому, що з реальним Я особистість ще до кінця не визначилася, а ідеальне Я може виявитися випадковим, ситуативним» [Помилка! Джерело посилання не знайдено.]

Юнацький вік характеризується рядом психологічних особливостей, серед яких «формування світогляду, розвиток самосвідомості, рефлексія, пошук сенсу життя та побудова життєвих планів. Життєвий план є багатограним утворенням, що охоплює соціальні, особистісні та діяльні аспекти. Він повинен включати не лише бажану мету, але й конкретні способи її досягнення» [21].

«Юність – це віковий етап, на якому набувають своїх завершених форм самооцінка і Я-концепція. Саме ці утворення становлять стрижень особистості, від них залежать інші складові особистості: потреби, мотиви, інтереси, характер, поведінка та ін.» [41].

«Чітке розуміння молодою людиною своєї сутності, своїх можливостей, свого призначення – головне досягнення юнацького віку» [20].

1.2. Особливості особистісного самовизначення в юнацькому віці

«Самовизначення – особистісне, соціальне, професійне, морально-ціннісне – тривалий творчий процес осмислення, перегляду, реконструкції життєвих цінностей і смислів; формування внутрішньої позиції стосовно себе та інших людей, що актуалізує діяльність конструювання досвіду. Самовизначення є процесом і результатом або вибору із культурних цінностей, або діяльності з вибудовування власної позиції, цілей і засобів самореалізації в конкретних обставинах, тобто побудову власних смислів цінностей» [10].

Ерік Еріксон – американський психолог, який розробив теорію психосоціального розвитку, в якій висвітлюються вікові етапи ідентичності та самовизначення особистості. У даній теорії «основним завданням, яке індивідуум повинен вирішити протягом юності, є включення в соціум, прийняття соціальних ролей, дотримання суспільних вимог тощо. Якщо ці завдання успішно розв'язані, формується новоутворення, яке Е. Еріксон називає Еґо-ідентичністю. Юнацький вік, на думку науковця, – це сенситивний етап для формування ідентичності молодої людини, який здійснюється за рахунок наявних соціальних та індивідуально-особистісних виборів, ідентифікації та самовизначень» [14]. Е. Еріксон і Дж. Марсія досліджують

поняття ідентичності та самовизначення в юнацькому віці. Згідно з їх теоріями, ідентичність є внутрішньою, самоподаною структурою, яка розвивається через прийняття рішень щодо себе та свого життя [39]. Обидва вчені виділяють різні стани ідентичності, такі як дифузія, мораторій, приречений вибір та зріла ідентичність. Ці концепції допомагають розуміти, як молоді люди формують своє самосвідоме ставлення до себе, своїх здібностей та життя [28].

Самовизначення людини базується на принципі самодетермінації, що означає, що кожна особистість самостійно визначає свій погляд на світ [2]. Протягом життя кожна людина формує і усвідомлює свою власну уяву про себе, яку можна назвати "Я-концепцією". Ця концепція відображає її суб'єктивність та впливає на її дії, емоції та сприйняття [11]. Але цей процес ускладнюється внутрішніми протиріччями, найважливішим з яких є розходження між вираженими потребами в самовизначенні та нестачею життєвого досвіду. Ці конфлікти можуть виникнути в особистості та впливати на її здатність розвинути стійку і незалежну самоідентифікацію (рис. 1.1), [33].

Рис. 1.1. Основне протиріччя особистості в юнацькому віці

У процесі подолання внутрішніх суперечностей юнацтво стикається з необхідністю виявлення своїх життєвих цілей і знаходить шляхи для їх здійснення. Вони набирають досвіду у втіленні цих цілей через навчання, спілкування та перші кроки у професійній сфері [24].

Річард Бернс розглядає "Я-концепцію" як сукупність соціальних установок, спрямованих на саму особистість. Структура "Я-концепції" включає три основних компонента: когнітивний (уявлення про соціальний об'єкт),

емоційно-поведінковий (вираження різноманітних емоцій відносно об'єкта) та поведінковий (комплекс дій, спрямований на об'єкт). Ці компоненти допомагають людині краще розуміти себе та свій взаємозв'язок зі світом навколо неї. (рис. 1.2) [37].

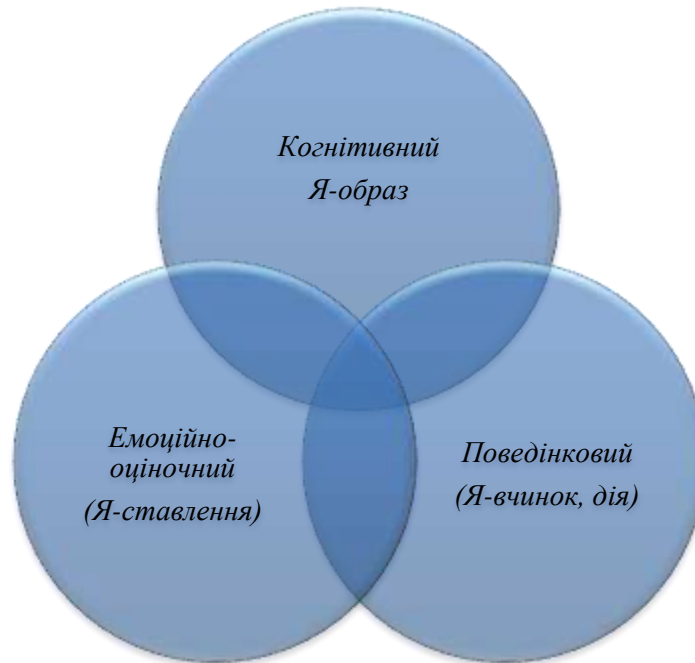

Рис.1.2. Елементи Я-концепції за Р.Бернсом [Помилка! Джерело посилання не знайдено.]

Зазначені компоненти у структурі особистості сприяють її адаптації до змін у середовищі; вони є джерелом активізації внутрішнього потенціалу та накопичення нового досвіду в постійно змінному суспільстві. Річард Бернс при вивченні гендерних відмінностей у формуванні "Я-концепції" виявив такі тенденції: у дівчат залежність Я-концепції від успішних міжособистісних стосунків з протилежною статтю; у хлопців переважає прагнення самореалізації, виявлення своєї індивідуальності, ефективності та компетентності [37].

Згідно з поглядом С. Л. Рубінштейна, кожен ключовий момент у житті особистості відбувається в умовах як внутрішньої, так і зовнішньої

детермінації, але сам індивід остаточно вирішує, як реагувати на різні стимули. Здатність особистості робити власний вибір є проявом її самовизначення [22]. За поглядом психологів-гуманістів, стан психіки залежить від того, наскільки особистість відчуває внутрішню єдність зі своїм "Я", тобто досягла стану самототожності. А. Маслоу пояснює, що "Я-концепція" включає всі знання про себе та власне уявлення про себе, супроводжене почуттям Я [9]. Процес формування "Я-концепції" є динамічним і триває протягом усього життя особистості.

Видатний психолог Г.Олпорт досліджував цей процес у розвитку людини і вважав, що особистість - це не просте об'єднання різних характеристик, а складне утворення, цілісність якого забезпечується існуванням "ядра", на якому зосереджуються всі інші складові. Саме "ядерним утворенням" є "Я-концепція" [23].

У нашому дослідженні ми аналізуємо "Я-концепцію" як систему, що пов'язана з іншими поняттями, такими як самоактуалізація, саморозвиток, самооцінка та інші. Самоактуалізація відноситься до суті та природи людини і представляє собою постійний процес досягнення особистісної зрілості, тоді як саморозвиток - це процес, що визначений внутрішніми бажаннями досягнення певного результату [41]. Самоактуалізація - це процес становлення людини такою, якою вона є насправді, прийняття власної природи та прагнення до інтеграції внутрішніх ресурсів особистості [33].

«Родоначальник теорії саморозвитку в психології К. Юнг тлумачив саморозвиток як «центральний архетип особистості, стрижень усіх психічних властивостей людини. В його уявленні саморозвиток людини – це її особливості, котрі закладені вже апріорі в нахилах індивідуума. Таким чином, джерелом розвитку особистості, за Юнгом, є біологічне начало, а зовнішні фактори повинні створювати позитивні умови для його розгортання. Кінцевою метою розвитку він вважає досягнення вищої точки саморозвитку, цілісності і повної єдності усіх психічних структур» [38].

Особистісне зростання передбачає постійне навчання про світ і самого себе. Індивідуація, з свого боку, означає розкриття власної самості та об'єднання свідомості і несвідомого в процесі розвитку. Карл Юнг підкреслював, що особистість формується на основі внутрішньої стійкості, прийняття своєї індивідуальності і успішного адаптування до загально визнаних цінностей, здібності свідомо вибирати і приймати власні рішення [16].

Термін "самооцінка" був введений У. Джеймсом, який пов'язував його з емоціями, такими як гнів або задоволення. Самооцінка відображає задоволеність або незадоволеність особи самою собою. Різні науковці розглядають самооцінку по-різному. К. Роджерс вважає, що самооцінка є важливою складовою концепції Я, яка формується через взаємодію зі значущими людьми. А. Маслоу розглядає самооцінку в контексті ієрархії потреб, пов'язуючи її з потребою в приналежності, любові та самоповазі [49].

Альберт Бандура, автор концепції «самоефективність», пов'язує її з вірою людини у власну ефективність у складних ситуаціях та переконаннями у можливість правильних рішень і адекватної поведінки [30]. У юнацькому віці формується механізм самопроекування, який визначає життєві цілі та плани [33].

Аналізуючи теорії вчених, ми визначили, що особистісне самовизначення - складний процес, який включає самопізнання, самоактуалізацію, саморефлексію, самовдосконалення, самореалізацію, самоакцептацію та саморозвиток. Дані етапи зобразимо у вигляді схеми (рис.1.3).

Ці етапи взаємодіють між собою і допомагають особистості стати більш свідомою, збалансованою та впевненою в собі, що сприяє успішному особистісному розвитку.

У роботах видатних науковців, таких як К.О. Абульханова-Славська, А.Адлер, Г.О.Балл, В.Г.Панок, С.Л.Рубінштейн, Т.М.Титаренко та інші, розглядаються найбільш глобальні стратегічні рішення, які кожна людина формує для себе, оскільки вони є базою для всього її життя. Ці рішення включають в себе важливі аспекти професійного самовизначення і визначення

власної життєвої позиції. Вони визначають не лише кар'єрну путь людини, але й формують її ідентичність, цінності, погляди на світ та взаємодію з навколишнім середовищем.

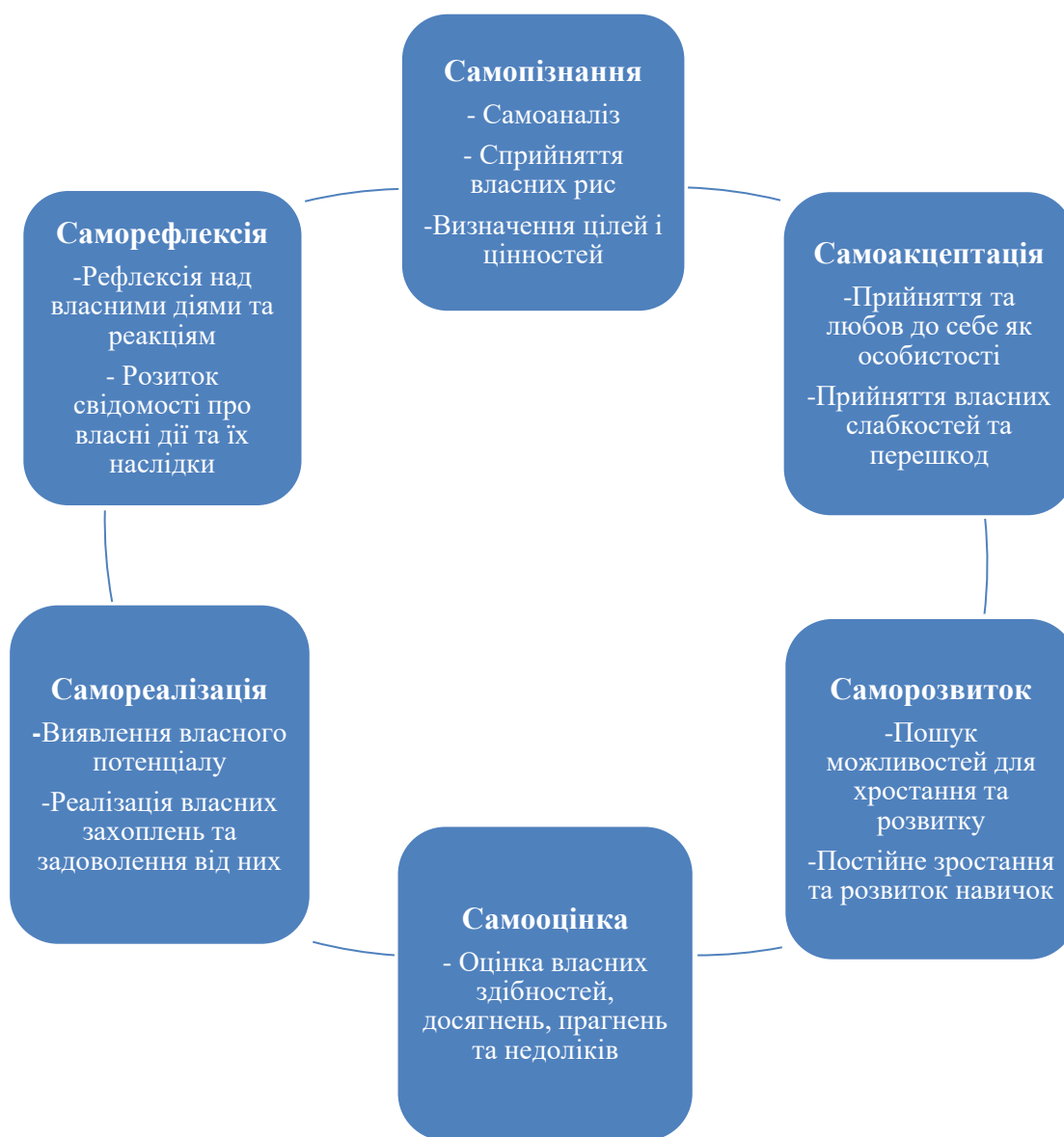

Рис.1.3. Схема особистісного самовизначення

Ці стратегічні рішення допомагають людині визначати свої цілі, мотивації і напрямок розвитку, що в свою чергу впливає на усі сфери її життя [26].

1.3. Соціально-психологічні чинники особистісного самовизначення в юнацькому віці

«Говорячи про особисте самовизначення осіб в юнацькому віці, слід підкреслити, наявність певних меж, відносно яких і відбувається самовизначення. Тому, перш за все, необхідно здійснити аналіз особистісного самовизначення особи стосовно різних сфер життя, таких як сфера навчально-пізнавальної діяльності, сфера професійної діяльності, сімейно-побутова сфера, суспільно-політична, економічна, естетична, екологічна, духовно-релігійна, сфера суб'єктивно-особистісного зростання» [31].

Особистісне самовизначення в юнацькому віці – це процес визначення власної ідентичності, цінностей, цілей та напрямків у житті. Цей процес може бути обумовлений різними психологічними чинниками, які включають:

1. Самосвідомість – здатність особистості розуміти власні почуття, думки, бажання та дії. Самосвідомість у юнацькому віці може бути обумовлена різними факторами, такими як сімейне оточення, шкільне середовище, друзі та соціальні мережі. Важливо, щоб молоді люди розвивали здорову самосвідомість, що означає усвідомлення своїх сильних та слабких сторін, вміння приймати власні помилки та навчатися на них. Для розвитку здорової самосвідомості у юнацькому віці важливо мати відкритий та довірливий діалог з молоддю, підтримувати їх у їх інтересах та заохочувати до самовираження. Також важливо виховувати у них вміння критично мислити, аналізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення. Загалом, самосвідомість у юнацькому віці є ключовим елементом для формування здорової та стійкої особистості, яка зможе впевнено крокувати у майбутнє. Чим вищий рівень самосвідомості людини, тим легше їй визначити свої цінності в житті та цілі.

2. Самоідентифікація – особистість в юнацькому віці починає усвідомлювати себе як індивіда з власними уподобаннями, цінностями та переконаннями. Самоідентифікація в юнацькому віці може бути складним процесом, оскільки молоді люди стикаються з багатьма внутрішніми та зовнішніми впливами, які можуть впливати на їхню самооцінку та уявлення про себе. Важливо, щоб молоді люди мали можливість вільно виражати свої думки та почуття, розвивати свої таланти та інтереси, та відчувати підтримку від

близьких та оточуючих. Починається розуміння себе, ким є, і як відрізняється від інших. Осмислення прожитого життя, аналіз та прогнозування свого майбутнього, особистісна орієнтація у світі: позитивне емоційне сприйняття, прийняття життєвих ситуацій і подій, відкритість новому досвіду, відповідальність, керованість допомагає у самовизначенні. Цей процес допомагає молодим людям розкрити свій потенціал та знайти своє справжнє покликання.

3. Самооцінка в юнацькому віці грає важливу роль у формуванні особистості та визначенні власної ідентичності. У цьому віці молоді люди починають усвідомлювати свої сильні та слабкі сторони, оцінювати свої досягнення та недоліки, а також визначати свої цілі та прагнення. Самооцінка в юнацькому віці може бути визначена різними факторами, такими як соціальне середовище, взаємодія з оточуючими, власні досягнення та невдачі. Важливо, щоб молоді люди розвивали позитивне ставлення до себе, вірили у свої можливості та були впевнені у собі. Для підтримки здорової самооцінки в юнацькому віці важливо створювати сприятливе середовище, де молоді люди можуть вільно виражати свої думки та почуття, отримувати підтримку від близьких та оточуючих, а також розвивати свої таланти та інтереси.

Загалом, здорова самооцінка в юнацькому віці допомагає молодим людям розвивати позитивне ставлення до себе, вірити у свої сили та досягати своїх цілей. Важливо підтримувати їх у цьому процесі та надавати позитивну підтримку у їхніх зусиллях. Позитивна самооцінка допомагає людині вірити у свої можливості та успішному самовизначенню.

4. Самоконтроль – здатність керувати своїми емоціями, реакціями та діями, такими як: здатність керувати своїми діями та емоціями допомагає зосередити увагу на важливих завданнях і досягнути кращих результатів; керувати своїми реакціями на подразники та сприяє збереженню гармонійних взаємин з оточуючими; керувати стресом та важкими ситуаціями, знижуючи негативні наслідки для психічного та фізичного здоров'я. Самоконтроль допомагає уникати шкідливих звичок, таких як вживання наркотиків чи

алкоголю, що може вплинути на майбутнє здоров'я та успіх. Зміцнення самоконтролю сприяє особистісному росту, розвитку внутрішніх ресурсів та підвищенню впевненості у собі. Людина з високим рівнем самоконтролю може краще визначати свої цілі та досягати їх.

Отже, розвиток самоконтролю у юнацькому віці є важливим елементом формування стійкого фундаменту для успішного життя і досягнення гармонії у всіх сферах буття.

5. Самореалізація - це процес виявлення, розвитку та досягнення свого потенціалу, задоволення своїх потреб та цінностей через самовираження та самовдосконалення. Процес самореалізації допомагає юному людині краще зрозуміти себе, свої інтереси, цінності та мету у житті. Шлях самореалізації включає в себе пошук своїх унікальних талантів та здібностей, їх розвиток та використання для досягнення особистого задоволення та успіху, сприяє розвитку самостійності та вмінню приймати важливі життєві рішення на основі власних цінностей та принципів. Відчуття досягнень та самореалізації сприяє підвищенню впевненості у собі та власних можливостях, допомагає юній людині відчувати задоволення від життя, зацікавленість у своїх діях та внутрішню гармонію.

Загалом, самореалізація допомагає визначити власний шлях та досягнути здійснення шляхом самовираження та самовдосконалення. Людина, яка реалізує себе, відчуває більшу задоволеність життям.

6. Підтримка соціального середовища – взаємодія з іншими людьми може допомогти людині відчувати себе зрозумілою. Вплив оточуючих людей, таких як батьки, вчителі та друзі, вони можуть надати підтримку, поради та впливати на цінності та переконання. Позитивний взаємодія та сприяння від батьків допомагає юній людині розвиватися та набувати впевненість у собі. Вчителі, друзі та шкільні співробітники можуть допомогти у стимулюванні інтересів та розвитку підлітка. Участь у різних групах та спільнотах може забезпечити підтримку та почуття належності для підлітків. Це можуть бути спортивні команди, мистецькі гуртки, волонтерські організації тощо. Ментор або

наставник може стати важливим джерелом підтримки та навчання для підлітка. Ця особа може надати підтримку, поради та допомогу у розвитку підлітка. Важливо створити толерантне та сприйнятливе соціальне середовище для підлітків, де вони можуть відчувати себе безпечно та підтримано.

7. Інтереси та хобі – у період юнацтва інтереси можуть визначити майбутню професійну траєкторію та особистісний розвиток. Інтереси та хобі допомагають юній людині виявити свої уподобання, здібності та потенціал. Вони допомагають краще зрозуміти себе та власні можливості. Відданість інтересам та хобі сприяє постійному розвитку навичок та здібностей. Це допомагає як особистісному росту, так і покращенню важливих навичок, які можуть бути корисними у майбутньому житті. Відволікання від повсякденних проблем та негараздів шляхом занять улюбленим хобі або інтересом може допомогти знизити рівень стресу та покращити емоційний стан. Захоплення спільними інтересами та хобі дозволяє знайти спільну мову та спілкуватися з однолітками та однодумцями, що сприяє розвитку соціальних навичок та встановленню нових дружб.

У цілому, розвиток інтересів та хобі важливий для повноцінного розвитку особистості у юнацькому віці. Вони допомагають виявити себе, знайти спосіб самовираження та знайти рівновагу між навчанням, розвагами та особистим розвитком.

8. Емоційний розвиток – у цьому віці продовжує розвиватися емоційна інтелектуальність, вміння керувати своїми емоціями та взаємодіяти з іншими людьми. Це важливий аспект для формування стійких відносин та успішного самовизначення. Розуміння та управління власними емоціями допомагає молодим людям розвивати самосвідомість і впевненість у собі. Вони навчаються розпізнавати власні почуття і реагувати на них адекватно. Емоційний розвиток важливо впливає на розвиток соціальних навичок у юної людини. Вміння взаємодіяти з іншими, співпрацювати, вирішувати конфлікти та встановлювати гармонійні стосунки базується на розумінні власних емоцій і емпатії до інших. Навчитися ефективно керувати своїми емоціями допомагає

молодим людям бути менш вразливими до стресових ситуацій та краще адаптуватися до життєвих труднощів. Емоційний розвиток сприяє розвитку креативності та уяви. Уміння виражати свої почуття через мистецтво, музику, літературу або інші творчі види дозволяє молодим людям відкрити свій внутрішній світ та розвинути творчий потенціал. Емоційний розвиток важливий для підтримання психічного та емоційного здоров'я. Молоді люди, які вміють управляти своїми емоціями, мають більшу ймовірність бути щасливими та задоволеними життям.

Загалом, емоційний розвиток грає важливу роль у формуванні особистості та допомагає молодим людям стати емоційно стійкими, впевненими в собі та готовими до навчання, розвитку та взаємодії з оточуючим світом.

9. Значним чинником, в якості внутрішньоособистісних передумов у самовизначенні осіб юнацького віку, виступають здійснювальні вільні вибори власної позиції, цілей, їхня реалізація, а також побудови альтернатив для їх здійснення, оцінка можливостей в реалізації обраного варіанту та прогнозування можливих наслідків. Вільні вибори дають можливість молодій людині визначати свої власні уподобання, цінності та цілі. Це сприяє формуванню власної ідентичності та самовизначенню. Можливість вибирати навчальні, кар'єрні або особисті шляхи навчає молодих людей відповідальності за свої вчинки і наслідки. Це важливий аспект виховання відповідальності у юнацькому віці. Уміння аналізувати варіанти, приймати важливі рішення та оцінювати їх наслідки допомагає юним людям розвивати критичне мислення та вміння робити обґрунтовані вибори. Вільні вибори дозволяють молодим людям випробувати різні можливості, займатися захопленнями та розвивати свої таланти, що сприяє особистісному зростанню. Можливість обирати свій життєвий шлях, улюблену діяльність чи кар'єру допомагає молодій людині реалізувати свої потреби, бажання та таланти, тим самим сприяючи самореалізації.

Врахування соціально-психологічних чинників і закономірностей у процесі навчання та виховання протягом всього життя, що охоплює період від

дитинства до юнацтва, сприятиме посиленню розвитку особистості як суб'єкта самовдосконалення [18]. Чинники та закономірності становлення суб'єкта саморозвитку представлені у таблиці 1 (Додаток А).

До ускладнюючих факторів, які можуть впливати на процес самовизначення особи юнацького віку, можуть бути різноманітні і включати такі аспекти як:

- 1) Внутрішні конфлікти – наприклад, особисті сумніви, невизначеність щодо власних цілей та бажань, конфлікти між власними цінностями. Ці внутрішні внутрішні бар'єри можуть заважати особі ясно визначати свій ідентитет.
- 2) Негативні досвіди, такі як надмірний стрес, незадовільні стосунки з оточуючими людьми, фінансові проблеми і ін..
- 3) Соціальний тиск – потреба у відповідності до очікувань оточуючих, тиск підліткових груп, стереотипні уявлення про успіх і зразкове життя можуть спричинити перешкоди для індивідуального самовизначення.
- 4) Брак підтримки – відсутність позитивних взірців, недостатня підтримка від сім'ї чи оточуючих може залишити молоду людину без необхідної емоційної та практичної підтримки у процесі самовизначення, особа може відчувати себе загубленою.
- 5) Невизначеність у майбутньому – відсутність чіткої перспективи або невизначеність стосовно майбутньої кар'єри, навчання чи особистого розвитку може внести нестабільність та невпевненість у процесі самовизначення.

Ці фактори можуть відрізнятися для кожного і впливати на процес самовизначення особи в юнацькому віці. Важливо враховувати ці ускладнюючі фактори та працювати над подоланням їх та створенням умов для підтримки молоді в цьому складному процесі, що допоможе юним особам знайти себе та набрати впевненості у власних здібностях та цілях.

В юнацькому віці основним таким мотивом є визначення мети життя, яка часто приймає форму образу майбутньої професії. Тому поетапне навчання

умінню самовизначатися у професійній сфері особистості в юнацькому віці, формування у неї образу свого професійного майбутнього, рівносильні навчанню її конструювати свою мету життя.

В юнацькому віці основним таким мотивом є визначення мети життя, яка часто приймає форму образу майбутньої професії. Тому поетапне навчання умінню самовизначатися у професійній сфері особистості в юнацькому віці, формування у неї образу свого професійного майбутнього, рівносильні навчанню її конструювати свою мету життя.

Професійне становлення фахівця - це поступовий процес зміни його особистості під впливом соціальних чинників, професійної діяльності та власних дій, спрямованих на саморозвиток і самореалізацію. Цей процес включає в себе потребу у постійному розвитку, можливість задоволення цих потреб, а також необхідність професійного самозбереження [11].

У процесі професійного самовизначення можна виділити внутрішні і зовнішні чинники, з особистості як відправної точки для їх аналізу. При дослідженні цих чинників важливо пам'ятати, що кожен з них впливає на процес становлення особистості як фахівця і визначає його характер або основні риси. Слово «чинник» можна тлумачити як умову, рушійну силу або причину, що визначає процес професійного самовизначення і впливає на формування і розвиток індивідуальності фахівця. [36]

✓ Фактори внутрішнього психологічного впливу: здібності, схильності, інтереси, життєва позиція, самосвідомість, самооцінка, ціннісні орієнтації. Ці фактори визначаються психічними, фізичними, інтелектуальними можливостями особистості.

✓ Фактори зовнішнього впливу: засоби масової інформації, розвиток засобів виробництва, ринок праці, вимоги професії, престижність у суспільстві, високий рівень оплати праці та ін.. – фактори, що обумовлені оточуючим середовищем та навколишніми обставинами.

Обидва фактори тісно взаємопов'язані між собою і створюють психологічну залежність один від одного.

«Структура психологічних чинників, які впливають на особистісне самовизначення в юнацькому віці зображена на малюнку 2.1» [17].

«Суть професійного самовизначення, за словами Г.О. Корсуна, полягає у вмінні особистості самостійно та обізнано визначити сенс обраної або вже виконуваної роботи, а також усіх аспектів життєдіяльності в умовах конкретної культурно-історичної та соціально-економічної ситуації, одночасно уявляючи процес самовизначення як ключовий момент у встановленні змісту самого процесу професійного самовизначення» [13].

Рис.2.1. Структура психологічних чинників процесу професійного самовизначення особистості

Про самореалізацію особи говорить Г.С.Костюк «молода людина, визначаючись щодо свого майбутнього, «включається в певний вид професійної діяльності, в якій створюючи матеріальні чи духовні цінності, творитиме далі і саму себе» [15].

Професійна спрямованість – це здатність особистості визначити свої професійні цілі, інтереси та здібності, а також вибрати шлях досягнення успіху

у вибраній галузі. Існує кілька критеріїв, які можуть вказувати на професійну спрямованість особистості:

- Цікавість – зацікавленість у певних сферах діяльності, задоволення від вивчення нової інформації та розвиток в цих областях;
- Здібності – особистість має певні здібності, які допомагають успішно виконувати завдання в певній галузі;
- Цінності – людина відповідає своїм цінностям через вибір професії;
- Мета – має чітку визначену ціль, яку може досягти. Ця мета може бути важливим мотиватором для вибору професії та розвитку в ній.
- Досвід – попередні успіхи в певній галузі можуть вказувати на професійну спрямованість.

На особистісне самовизначення, в контексті професійного становлення в юнацькому віці, впливають особистісні особливості, а саме: екстравертність (екстравертні особи насолоджуються спілкуванням з іншими та відчують себе комфортно в групових ситуаціях, тому для них підходять професії, де важливе спілкування), інтровертність (інтровертні люди надають перевагу самотності, їм комфортно в самотійній роботі, де потрібно багато концентрації), сумлінність (особи з такою особливістю дуже відповідальні, організовані і мають високі стандарти до себе, тому їм подобаються професії, де потрібна відповідальність та дисципліна), емоційна стійкість (особистості з високим рівнем емоційної стійкості можуть краще впоратися зі стресом та труднощами в роботі, зазвичай будуть обирати керуючу професію), відкритість досвіду (такі особи схильні до експериментів та пошуку нових можливостей, тому відчують себе комфортно в творчих або інноваційних професіях. Специфіка професійного самовизначення на етапі юності полягає в тому, що вибір майбутньої професії вже зроблено, але він залишається незавершеним, і може бути переосмислений з урахуванням нового досвіду, відповідно подальший професійний шлях особистості не обов'язково пов'язується з обраною спеціальністю у ВНЗ. Інша особливість полягає в тому, що за період студентства відбувається накопичення першого досвіду професійної діяльності,

розширюються уявлення про отримувану професію. Студент знаходиться на шляху між минулим (вже здійсненим) вибором – вибором вузу та спеціальності та майбутнім вибором – місця роботи.

«Дослідники юнацького віку визначають провідним видом діяльності – навчально-професійну» [25]. Особливістю такої діяльності є направленість на професійне самовизначення та вибір освітнього закладу для подальшого навчання.

Проведення дослідження у професійному самовизначенні може бути корисним для збору об'єктивних даних та отримання важливої інформації про інтереси особистості в юнацькому віці, їх навички та цілі, визначити вплив особистісних особливостей на професійну спрямованість осіб в юнацькому віці і за результатами розробити рекомендації для молоді у виборі майбутньої професії.

Висновки до розділу 1

Вікова психологія не визначає загальноприйняті хронологічні рамки, які могли б позначити юнацький вік. Під юністю визначають тривалий період життя людини від 14–15 до 25 років, що поділяється на ранню та пізню юність.

Теоретико-методологічна основа дослідження самовизначення особи юнацького віку включає в себе різноманітні теорії і підходи з психологічної, соціологічної та педагогічної областей. Ключовими теоретичними напрямками є теорія самовизначення Е. Еріксона, в якій висвітлюються вікові етапи ідентичності та самовизначення особистості; Теорія ідентичності Дж. Марсія – вивчає процес формування ідентичності особистості та вплив зовнішніх чинників на цей процес, включаючи взаємодію з оточуючим середовищем; Теорія соціального капіталу, Психологічна теорія розвитку і ін.. Дані теорії допомагають зрозуміти внутрішні конфлікти та завдання, що стоять перед молоддю у процесі самоідентифікації.

Особистісне самовизначення в юнацькому віці – це процес визначення власної ідентичності, цінностей, цілей та напрямків у житті. Цей процес може

бути обумовлений різними психологічними чинниками, які включають: самосвідомість, самоідентифікацію, самооцінку, самоконтроль, самореалізацію, соціальне середовище, інтереси та хоббі, емоційний розвиток.

Особистісне самовизначення обумовлюється двома основоположними факторами – це: фактори внутрішнього психологічного впливу, що визначаються фізичними, психічними, інтелектуальними можливостями особистості: здібності, схильності, інтереси, ціннісні її, життєва позиція, самосвідомість, самоідентифікація, самооцінка, самоконтроль, ціннісні орієнтації; фактори зовнішнього впливу, які залежать від суспільних умов та обставин (засоби масової інформації, розвиток засобів виробництва, вплив ринку праці, престижність, високий рівень оплати праці та ін.. Обидва фактори тісно взаємопов'язані між собою і створюють психологічну залежність один від одного.

Людина, яка відчуває себе впевненою у собі та своїх можливостях, зазвичай краще справляється з викликами та стресом у житті. Тому так важливо, починаючи з ранньої юності, розуміти свої цінності та цілі, через які, можна краще розуміти, що потрібно для щастя і задоволення.

Особистісне самовизначення впливає на міжособистісні відносини та професійний розвиток. В юнацькому віці основним мотивом є визначення мети життя, яка часто приймає форму образу майбутньої професії. Тому поетапне навчання умінню самовизначатися у професійній сфері особистості в юнацькому віці, формування у неї образу свого професійного майбутнього, рівнозначні навчанню її конструювати свою мету життя.

Отже, розуміння основ та теорій особистісного самовизначення в юнацькому віці може сприяти психологічному та соціальному благополуччю, кращому супроводу та підтримки у пошуку їх власного шляху.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

2.1. Методологічні підходи та методи вивчення особистісного самовизначення в юнацькому віці

Однією з ключових проблем методології психології є питання процесу дослідження. Щоб сутність психічної реальності, природного та соціального існування людини, а також особистості в цілому можна було представити не лише описово, вчені шукають метод, який дозволить теоретично осмислити та реконструювати формування психічних властивостей особи у її взаємодіях. Л.С. Виготський вважав, що інструментальний метод виступає ключовим у цьому підході. Цей метод дозволяє теоретично досліджувати та розуміти генезис вищих психічних функцій, які відіграють роль регуляторів людської поведінки [2].

Особистість в юнацькому віці є одним із найбільш складних психічних структур, де тісно переплітаються безліч факторів.

Враховуючи те що, поняття особистості є складним, тому не встановлено якогось одного методу її дослідження, яким би можна було дати цілісну характеристику особистості в юнацькому віці.

Існують такі методологічних підходи до вивчення особистості та самовизначення в юнацькому віці. Деякі з них включають:

- Психологічний підхід: цей підхід базується на вивченні психологічних процесів, які впливають на самовизначення особистості. Він включає в себе аналіз особистісних рис, внутрішніх конфліктів, мотивацій та цінностей, які впливають на процес самовизначення.
- Соціологічний підхід: цей підхід досліджує вплив соціального середовища на самовизначення особистості. Він вивчає роль сім'ї, друзів, школи та інших соціальних інституцій у формуванні самовизначення.

- Педагогічний підхід: цей підхід акцентує на вивченні впливу освіти та виховання на самовизначення особистості. Він досліджує роль вчителів, програм навчання та методів виховання у формуванні самовизначенні молоді.
- Інтердисциплінарний підхід: цей підхід поєднує різні наукові дисципліни, такі як психологія, соціологія, педагогіка та інші, для комплексного вивчення самовизначення особистості в юнацькому віці.

Кожен з цих підходів має свої переваги та недоліки, але взаємодія між ними може допомогти отримати більш повне розуміння процесу самовизначення особистості.

Вивчення особистісного самовизначення в юнацькому віці є важливою і складною темою психологічних досліджень. Для вивчення цього процесу часто використовуються такі методи, як:

I. Психодіагностичні методи:

- Опитувальники та анкети: Вони допомагають виявити особистісні риси, цінності, установки та мотиваційні фактори. Приклади включають опитувальник особистісних якостей (наприклад, MBTI або Big Five), шкали самовизначення (Self-Determination Scale) та інші.

- Тестування: Використання стандартизованих тестів для оцінки рівня розвитку особистісних характеристик, таких як когнітивні здібності, емоційна стабільність, соціальні навички тощо.

II. Клінічні методи:

- Інтерв'ю та бесіди: Поглиблені інтерв'ю дозволяють отримати детальну інформацію про особисті переживання, життєві плани, цілі та емоційні реакції молодих людей.

- Кейс-стадії: Аналіз окремих випадків, які ілюструють процеси самовизначення в реальних життєвих умовах.

III. Проективні методи:

- Тест Роршаха: Використовується для вивчення підсвідомих процесів та внутрішніх конфліктів, які можуть впливати на процес самовизначення.

- Тематичний апперцептивний тест (ТАТ): Допомагає виявити глибинні мотиви та установки особистості через інтерпретацію неоднозначних зображень.

IV. Спостереження:

- Натуралістичне спостереження: Спостереження за поведінкою підлітків у природних умовах, таких як школа, позакласні заходи, соціальні групи.

- Лабораторне спостереження: Спостереження за поведінкою в контрольованих умовах для аналізу реакцій на певні стимули або ситуації.

V. Лонгітюдні дослідження:

- Дослідження, що проводяться протягом тривалого часу, дозволяють відстежувати зміни в особистісному самовизначенні протягом юнацького віку та виявляти фактори, що впливають на цей процес.

VI. Кореляційні дослідження:

- Аналіз зв'язків між різними аспектами особистісного самовизначення та іншими змінними, такими як соціально-економічний статус, освітній рівень, родинні стосунки, наявність друзів тощо.

VII. Експериментальні методи:

- Проведення контрольованих експериментів для вивчення впливу різних факторів (наприклад, педагогічних впливів, соціальних умов) на процес самовизначення.

Ці методи можуть комбінуватися для отримання більш повної та достовірної картини особистісного самовизначення в юнацькому віці.

2.2. Організація емпіричного дослідження психологічних особливостей особистісного самовизначення в юнацькому віці

Нами було проведено емпіричне дослідження психологічних особливостей особистісного самовизначення серед осіб юнацького віку, з використанням методів опитування та аналізу даних. Дослідження спрямовано на визначення

факторів (зовнішніх та внутрішніх), що впливають на процес самовизначення у юнацькому віці та встановлення зв'язків між особистісними характеристиками та самовизначенням.

Для виконання поставлених завдань були використані теоретичні методи (аналіз та порівняння, синтез, структурно-функціональний – для дослідження важливості самовизначення в юнацькому віці, абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення та формування висновків) та емпіричні методи (тестування, анкетування), а саме такі методики:

- Методика діагностики міжособистісних відносин та уявлень людини про себе створена Т. Лірі, (Додаток В);
- Діагностична методика Л. Йовайши, (Додаток С);
- Методика професійного самовизначення Дж. Голланда (Холланда), (Додаток Д).

«У 1954 році Т. Лірі, Г. Лефорж та Р. Сазек розробили методику для діагностики міжособистісних відносин та уявлень про себе. Цей інструмент використовується для вивчення взаємодій в малих групах, де визначається основний тип відносин у самооцінці та взаємооцінці. Дослідження розподілено на два фактори: «домінування-підпорядкування» і «доброзичливість-агресивність (ворожість)», які впливають на загальне уявлення про людину у взаємодіях. Опитувальник містить 128 оціночних суджень, розподілені на 8 типів відносин. Кожне судження спрямоване на визначення конкретного типу відносин, групується по 4 і повторюється для рівної кількості визначень. Під час обробки даних рахується кількість відносин кожного типу» [38]. Методика Лірі, також відома як методика інтерперсональної діагностики Т. Лірі, спрямована на вивчення міжособистісних відносин та особистісних якостей осіб юнацького віку. Вона дозволяє визначити типи міжособистісної поведінки та домінуючі тенденції з іншими людьми. Методика базується на восьми шкалах, які відображають різні аспекти міжособистісних відносин.

Методика Лірі є корисним інструментом для психологів, педагогів та батьків, допомагаючи краще розуміти міжособистісну поведінку підлітків та сприяти їхньому гармонійному розвитку

Методика Лірі, також відома як методика інтерперсональної діагностики Т. Лірі, спрямована на вивчення міжособистісних відносин та особистісних якостей осіб юнацького віку. Вона дозволяє визначити типи міжособистісної поведінки та домінуючі тенденції з іншими людьми. Методика базується на восьми шкалах, які відображають різні аспекти міжособистісних відносин.

Восьмифакторна модель Лірі:

I. Домінування – Підкорення (D-C):

- Відкритий та лідерський характер проти підлеглого та пасивного характеру.

II. Ворожість – Дружелюбність (H-Dr):

- Агресивна, конфліктна поведінка проти доброзичливої, співчутливої поведінки.

III. Егоїзм – Альтруїзм (E-A):

- Егоїстичні, самозакохані риси проти безкорисливих, допоміжних якостей.

IV. Стабільність – Нестабільність (S-N):

- Емоційно стабільний, врівноважений проти нестабільного, тривожного.

Методика Лірі є корисним інструментом для психологів, педагогів та батьків, допомагаючи краще розуміти міжособистісну поведінку підлітків та сприяти їхньому гармонійному розвитку

Діагностична методика Л. Йовайши для особистісного зростання в юнацькому віці фокусується на оцінці рівня розвитку критичного мислення, самооцінки, ціннісних орієнтацій та соціальної адаптації у підлітків. Ця методика допомагає з'ясувати, наскільки молоді люди готові до незалежного життя, як вони оцінюють себе та своє місце у світі. Вона сприяє не лише виявленню потенціалу та потреб підлітків, а й допомагає зрозуміти їхні мети, цілі та можливості для подальшого особистісного зростання. Дана методика є

важливим інструментом у формуванні позитивної самоідентифікації та соціокультурної адаптації молоді.

Оцінювання відповідей здійснюється на основі таких критеріїв:

1. Відвертість : Наскільки щирими є відповіді.
2. Саморефлексія: Наскільки глибоко особи юнацького віку розуміють себе і свої почуття.
3. Ціннісні орієнтири: Наскільки чітко сформовані цінності і життєві пріоритети.
4. Соціальна компетентність: Наскільки ефективно взаємодіє з оточуючими.
5. Критичне мислення: Наскільки розвинені навички аналізу і оцінки інформації.

Методика спрямована на виявлення схильностей осіб, що вчаться, до різних сфер професійної діяльності: роботі з людьми, практичній, інтелектуальній, естетичній, планово-економічній або екстремальній. Ця методика дозволяє вчителям, психологам та батькам отримати повне уявлення про рівень особистісного розвитку особистості юнацького віку, виявити сильні та слабкі сторони, а також розробити рекомендації для подальшого розвитку.

Методика, спрямована на виявлення схильностей осіб, що вчаться, до різних сфер професійної діяльності, ґрунтується на типологічній теорії Дж. Голланда. Згідно з цією теорією, успішність у виборі та виконанні професій пов'язана з ціннісними орієнтаціями, інтересами, установками та ставленнями особистості. Голланд виділяє шість основних типів особистості, кожен з яких асоціюється з певними професійними інтересами:

1. Реалістичний (R - Realistic):
 - Практичні, механічні та технічні навички.
 - Професії: інженер, механік, будівельник.
2. Інтелектуальний (I - Investigative):
 - Аналітичні, дослідницькі та наукові здібності.
 - Професії: науковець, біолог, програміст.
3. Артистичний (A - Artistic):

- Творчі, художні та інтуїтивні навички.
- Професії: художник, письменник, музикант.

4. Соціальний (S - Social):

- Комунікативні та допоміжні навички.
- Професії: вчитель, соціальний працівник, психолог.

5. Підприємницький (E - Enterprising):

- Лідерські, управлінські та переконливі навички.
- Професії: менеджер, продавець, підприємець.

6. Конвенційний (C - Conventional):

- Організаційні, бухгалтерські та адміністративні навички.
- Професії: бухгалтер, адміністратор, секретар.

Методика дозволяє вчителям, психологам та батькам краще зрозуміти особистісний розвиток молодшої людини, виявити його сильні та слабкі сторони, а також надати рекомендації для подальшого професійного зростання. Важливо пам'ятати, що вибір професії має відображати індивідуальні особливості особистості, що можуть бути краще сфокусовані на конкретному типі професійної діяльності, який відповідає її профілю. Такий підхід сприяє більш успішному та задовільному професійному становленню особистості, оскільки він базується на відповідності між її типом особистості та типовим професійним середовищем (додаток Г).

Після проведення даного дослідження, ми зібрали необхідні дані від учасників дослідження, проаналізували їх та сформулювали висновки стосовно наших дослідницьких задач. Після того був написаний звіт про результати дослідження, які були використані для розробки рекомендацій щодо психологічної роботи з юними особистостями та підтримки їх особистісного розвитку.

Висновки до розділу 2

Існує різноманіття підходів до вивчення особистості, які виходять з різних концепцій, що відрізняються методологічно. Враховуючи те що, поняття

особистості є складним, тому не встановлено якогось одного методу її дослідження, яким би можна було дати цілісну характеристику особистості в юнацькому віці.

До вивчення особистості та самовизначення в юнацькому віці використовують такі підходи: психологічний, соціологічний, педагогічний, інтердисциплінарний.

Для виконання поставлених завдань були використані теоретичні методи (аналіз та порівняння, синтез, структурно-функціональний – для дослідження важливості самовизначення в юнацькому віці, абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення та формування висновків) та емпіричні методи (тестування, анкетування), а саме такі методики:

- Методика діагностики міжособистісних відносин та уявлень людини про себе створена Т. Лірі.

Вона дозволяє визначити типи міжособистісної поведінки та домінуючі тенденції осіб в юнацькому віці з іншими людьми.

- Діагностична методика Л. Йовайши.

Методика спрямована на виявлення схильностей осіб, що вчаться, до різних сфер професійної діяльності: роботі з людьми, практичній, інтелектуальній, естетичній, планово-економічній або екстремальній.

- Методика професійного самовизначення Дж. Голланда (Холланда).

Дана методика допомагає підліткам краще зрозуміти свої інтереси та здібності, що є важливим етапом у професійному самовизначенні та плануванні майбутньої кар'єри.

Результати дослідження будуть використані для розробки рекомендацій щодо психологічної роботи з юними особистостями та підтримки їх особистісного розвитку.

РОЗДІЛ 3

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ

3.1. Обробка та інтерпретація результатів емпіричного дослідження особистісного самовизначення

Особистісне самовизначення в юнацькому віці є ключовим етапом розвитку індивіда. Це процес, під час якого юнаки та дівчата усвідомлюють свої життєві цілі, цінності та пріоритети, формують власну ідентичність і розробляють стратегії для досягнення своїх мрій. Дослідження психологічних чинників, що впливають на цей процес, допоможе краще зрозуміти механізми особистісного розвитку та розробити ефективні підходи до психологічної підтримки молоді.

Емпіричною базою нашого дослідження став Ліцей №3 м. Житомира.

Метою дослідження було виявити основні психологічні аспекти, що впливають на особистісне самовизначення в юнацькому віці.

Завдання: Описати соціальні, емоційні та когнітивні особливості, які сприяють особистісному самовизначенню. Провести аналіз впливу цих чинників на процес самовизначення. Розробити практичні рекомендації для підтримки молоді в період самовизначення.

Дослідження проводили за допомогою автоматизованої інформаційної системи «Я-ПСИХОЛОГ» серед учнів 3-х 10 класів. Кількість респондентів у наших 3 дослідженнях відрізняється, так як брати участь у різних методиках бажали вибірково.

Діагностичний інструментарій: Методика міжособистісних стосунків Т.Лірі.

Кількість респондентів: 79.

Вік: Середній вік 15 років.

Стать: жіноча - 44 (56%), чоловіча - 35 (44%).

В таблиці 3.1 представлено багато різних типів, більшість з яких мають значний розподіл між юнаками та дівчатами. Більшість типів показують тенденцію до більшої присутності жінок у вибірці. Переважають такі типи як Егоцентричний (89 %), Підлеглий (89%), Доброзичливий (68 %) та Альтруїстичний (68 %). Менш виявлені типи – це різні види авторитарного типу, особливо ті, що пов'язані з макросоціальними відносинами. В цих групах спостерігається більший баланс або перевага чоловіків.

Таблиця 3.1

Зведені дані за результатами діагностики

№ з/п	Назва шкали	Чоловіча стать	Жіноча стать	Загалом
1	Авторитарний тип міжособистісних відносин. Впевнена в собі людина, завзята і наполеглива.	15 (71%)	6 (29%)	21 (27%)
2	Авторитарний тип міжособистісних відносин. Домінантний, успішний, потребує поваги до себе.	11 (29%)	27 (71%)	38 (48%)
3	Авторитарний тип міжособистісних відносин. Диктаторський, деспотичний характер. Всіх наставляє, повчас	9 (45%)	11 (55%)	20 (25%)
4	Егоїстичний тип міжособистісних відносин. Орієнтований на себе, має гоїстичні риси, схильний до суперництва.	29 (41%)	41 (59%)	70 (89%)
5	Егоїстичний тип міжособистісних відносин. Незалежний, має потребу бути над усіма, і водночас в стороні, себелюбний.	6 (67%)	3 (33%)	9 (11%)
6	Агресивний тип міжособистісних відносин. Наполегливий, впертий, енергійний.	20 (47%)	23 (53%)	43 (54%)
7	Агресивний тип міжособистісних відносин. Вимогливий, прямолінійний, схильний звинувачувати оточуючих, дратівливий.	9 (38%)	15 (63%)	24 (30%)
8	Агресивний тип міжособистісних відносин. Ворожий по відношенню до оточуючих, проявляє жорстокість, різкий, агресивний.	6 (50%)	6 (50%)	12 (15%)
9	Підозрілий тип міжособистісних відносин. Критикує людей і навколишнє середовище, має негативне відношення до середовища.	20 (43%)	27 (57%)	47 (59%)
10	Підозрілий тип міжособистісних відносин. Критичний, замкнутий, скептичний.	9 (45%)	11 (55%)	20 (25%)
11	Підозрілий тип міжособистісних відносин. Відчужений, підозрілий, образливий, всім незадоволений (шизоїдний тип).	6 (50%)	6 (50%)	12 (15%)
12	Підлеглий тип міжособистісних відносин. Боязкий, емоційно стриманий, підпорядковується, не має власної думки, поступливий скромний	23 (43%)	30 (57%)	53 (67%)
13	Підлеглий тип міжособистісних відносин, лагідний, сором'язливий, схильний підкорятися без урахування ситуації, легко ніяковіє	7 (35%)	13 (65%)	20 (25%)

№ з/п	Назва шкали	Чоловіча стать	Жіноча стать	Загалом
14	Підлеглий тип міжособистісних відносин. Покірний, схильний до самоприниження, несе в собі провину, пасивний.	5 (83%)	1 (17%)	6 (8%)
15	Залежний тип міжособистісних відносин. Довірливий, ввічливий, м'який, очікує допомоги і порад.	18 (41%)	26 (59%)	44 (56%)
16	Залежний тип міжособистісних відносин. Боязкий, слухняний безпорадний, не вміє проявити опір.	14 (45%)	17 (55%)	31 (39%)
17	Залежний тип міжособистісних відносин. Має страхи, невпевненість, побоювання, тривожний від чужої думки.	3 (75%)	1 (25%)	4 (5%)
18	Доброзичливий тип міжособистісних відносин. Проявляє дружельюбність у відносинах, гнучкий і компромісний при вирішенні проблем.	8 (32%)	17 (68%)	25 (32%)
19	Доброзичливий тип міжособистісних відносин. Орієнтований на соціальне схвалення, прагне "бути хорошим" для всіх без урахування ситуації.	27 (50%)	27 (50%)	54 (68%)
20	Альтруїстичний тип міжособистісних відносин. М'який і чуйний, добрий, відповідальний по відношенню до людей.	22 (51%)	21 (49%)	43 (54%)
21	Альтруїстичний тип міжособистісних відносин. Має гіпервідповідальність, співчутливий, приносить у жертву свої інтереси, нав'язливий у своїй допомозі.	13 (36%)	23 (64%)	36 (46%)

Це дозволяє зробити висновок, що серед обстежених респондентів переважають типи, які пов'язані з соціальними та інтегративними відносинами, а менш виявлені типи, що вказують на домінування та агресивну поведінку.

Діагностичний інструментарій: Методика Л. Йовайши

Кількість респондентів: 54

Середній вік: 15 років

Стать: жіноча - 30 (55%), чоловіча - 24 (45%)

Таблиця 3.2

Зведені дані результатів діагностики за методикою Л. Йовайши

№ з/п	Назва шкали	Чоловіча стать	Жіноча стать	Загалом
1	Схильність до роботи з людьми - не виражена.	1 (100%)	0 (0%)	1 (3%)
2	Схильність до роботи з людьми - слабо виражена.	9 (47%)	10 (53%)	19 (58%)
3	Схильність до роботи з людьми - середньо виражена.	5 (38%)	8 (62%)	13 (39%)
4	Схильність до роботи з людьми - яскраво виражена.	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
5	Схильність до розумових видів роботи - не виражена.	2 (40%)	3 (60%)	5 (15%)
6	Схильність до розумових видів роботи - слабо виражена.	7 (41%)	10 (59%)	17 (52%)
7	Схильність до розумових видів роботи - середньо	4 (50%)	4 (50%)	8 (24%)

№ з/п	Назва шкали	Чоловіча стать	Жіноча стать	Загалом
	виражена.			
8	Схильність до розумових видів роботи - яскраво виражена.	2 (67%)	1 (33%)	3 (9%)
9	Схильність до роботи з людьми на виробництві - не виражена.	3 (30%)	7 (70%)	10 (30%)
10	Схильність до роботи з людьми на виробництві - слабо виражена.	8 (50%)	8 (50%)	16 (48%)
11	Схильність до роботи з людьми на виробництві - середньо виражена.	4 (57%)	3 (43%)	7 (21%)
12	Схильність до роботи з людьми на виробництві - яскраво виражена.	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
13	Схильність до естетики та мистецтва - не виражена.	9 (82%)	2 (18%)	11 (33%)
14	Схильність до естетики та мистецтва - слабо виражена.	3 (23%)	10 (77%)	13 (39%)
15	Схильність до естетики та мистецтва - середньо виражена.	3 (38%)	5 (63%)	8 (24%)
16	Схильність до естетики та мистецтва - яскраво виражена.	0 (0%)	1 (100%)	1 (3%)
17	Схильність до рухомих видів діяльності - не виражена.	2 (40%)	3 (60%)	5 (15%)
18	Схильність до рухомих видів діяльності - слабо виражена.	11 (65%)	6 (35%)	17 (52%)
19	Схильність до рухомих видів діяльності - середньо виражена.	2 (18%)	9 (82%)	11 (33%)
20	Схильність до рухомих видів діяльності - яскраво виражена.	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
21	Схильність до планово-економічних видів робіт - не виражена.	1 (100%)	0 (0%)	1 (3%)
22	Схильність до планово-економічних видів робіт - слабо виражена.	4 (31%)	9 (69%)	13 (39%)
23	Схильність до планово-економічних видів робіт - середньо виражена.	9 (53%)	8 (47%)	17 (52%)
24	Схильність до планово-економічних видів робіт - яскраво виражена.	1 (50%)	1 (50%)	2 (6%)

Зведені дані таблиці подамо у вигляді графіку.

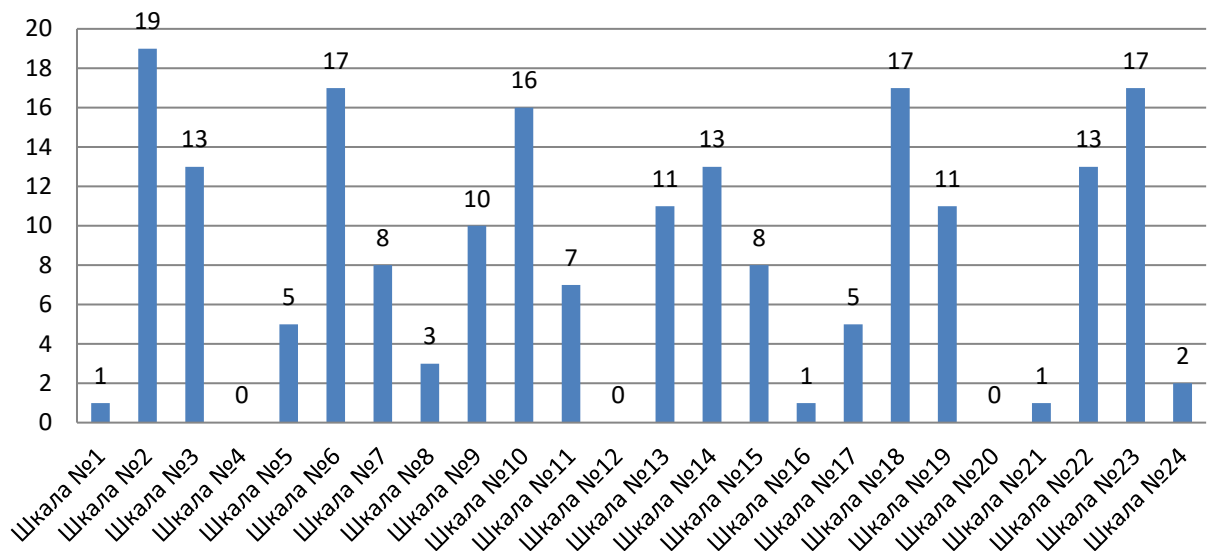

Рис. 3.2. Зведений графік за результатами діагностики по методиці Л. Йовайши

Яскраво виражену схильність до роботи з людьми мають 0 %, але середня схильність респондентів тут становить – 13 осіб, це - 39% опитаних. Люди, які досягають успіху у професіях цієї групи, мають вміння спілкуватися, знаходити спільну мову з різними людьми, розуміти їх настрій, мотивацію та особливості. Ці професії включають обслуговування (побутове, медичне, інформаційне), управління, виховання і навчання.

Дослідницька діяльність відзначається в трьох осіб (9%), середня схильність складає 24%. Ці люди підходять для професій, пов'язаних з науковою роботою, і вони повинні мати раціональність, незалежність думок, аналітичний склад розуму.

Схильність до роботи на виробництві виражена невеликою кількістю, 7 осіб (21%). Це можуть бути професії виробництва, монтажу приладів і механізмів, ремонту, обслуговування обладнання, будівництва та управління транспортом, які вимагають підвищеної уваги та координації рухів.

Естетична діяльність притаманна одній особі (3%), середня схильність - 24%. Люди творчих професій повинні мати спеціальні здібності і властивості, такі як оригінальність мислення та дбайливість до деталей.

Екстремальним видам діяльності властиві 11 осіб (33%). Це можуть бути професії спортивного напрямку, подорожей, службової діяльності, які вимагають фізичної підготовки та високих морально-вольових якостей.

Планово-економічна діяльність привертає увагу 2 осіб (2%), середня схильність - 52%. Ці професії включають розрахунки, бухгалтерію, переклад та креслення, що вимагають акуратності та зібраності.

Провівши дану методику, ми виявили те, що серед 54 учнів тільки 5 із них мають яскраво виражену схильність до певного виду діяльності, а інші ще вагаються у своєму виборі, тому саме на цьому етапі є важливою допомога молодим людям у налагодженні життя та самореалізації, активно перетворюючи суспільне життя.

Діагностичний інструментарій: Методика визначення типу особистості (за методикою Дж. Голланда)

Кількість респондентів: 43

Вік: Середній вік 15 років

Стать: жіноча - 25 (58%), чоловіча - 18 (42%).

Таблиця 3.3

Зведені дані за результатами діагностики

№ з/п	Назва шкали	Чоловіча стать	Жіноча стать	Загалом
1	Реалістичний тип	1 (20%)	4 (80%)	5 (12%)
2	Інтелектуальний тип	3 (60%)	2 (40%)	5 (12%)
3	Соціальний тип	6 (35%)	11 (65%)	17 (40%)
4	Конвенціональний тип	6 (86%)	1 (14%)	7 (16%)
5	Заповзятливий тип	9 (47%)	10 (53%)	19 (44%)
6	Артистичний тип	2 (20%)	8 (80%)	10 (23%)

Співвідношення чоловіків і жінок у різних типах:

Соціальний тип: більшість жінок (65%).

Конвенціональний тип: більшість жінок (91%).

Заповзятливий тип: майже рівномірний розподіл.

Артистичний тип: переважно жінки (80%).

Реалістичний тип: переважно жінки (80%).

Інтелектуальний тип: переважно чоловіки (60%).

Ці дані можуть бути корисними для розуміння розподілу особистісних типів серед підлітків 15 років.

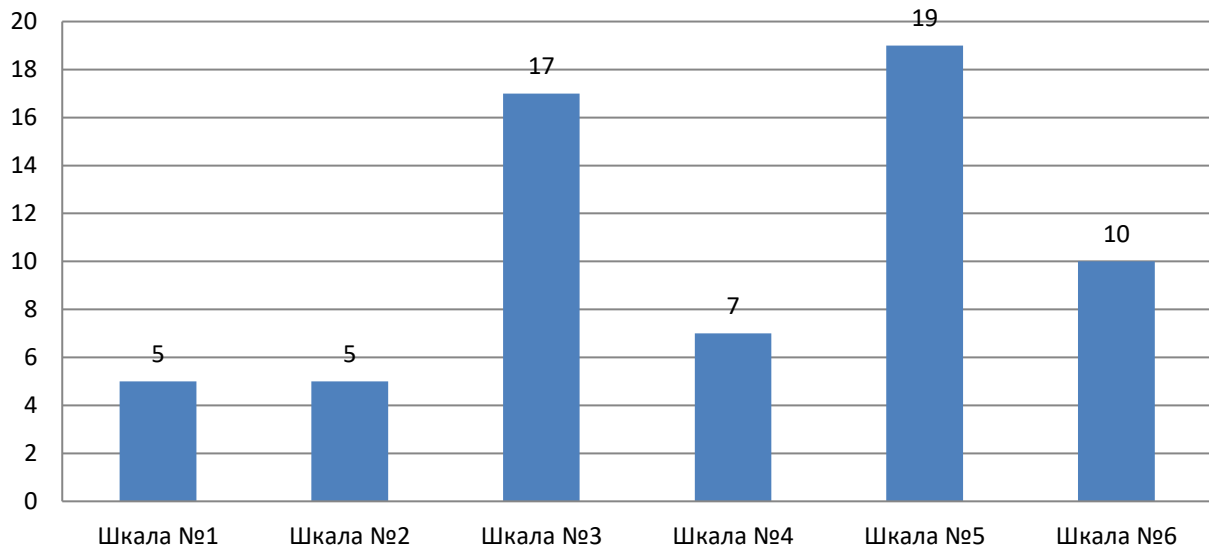

Рис. 3.3. Зведений графік за результатами діагностики

За результатами діагностики виявили, що найбільш поширений серед респондентів заповзятливий тип: 44%, соціальний тип теж поширений: 40%, конвенціональний тип: 26%, артистичний тип: 23, реалістичний та інтелектуальний типи мають по 12% кожен.

3.2. Практичні аспекти роботи психолога з дітьми юнацького віку для допомоги їм у самовизначенні

Практична робота психолога з молоддю включає в себе кілька важливих аспектів. По-перше, необхідно усвідомлювати психологічні зміни, що відбуваються в цей період, зокрема фізіологічні зміни, такі як зростання, розвиток вторинних статевих ознак та гормональні коливання, а також емоційну нестабільність і пошук власної ідентичності. Важливою складовою є комунікація з підлітками, що передбачає здатність слухати та розуміти їх, а також створення довірливого середовища через професійну відкритість і дотримання конфіденційності.

Психолог застосовує різні консультативні методики, зокрема індивідуальні бесіди для вивчення потреб і проблем, а також групову терапію, що допомагає розвивати соціальні навички через підтримку однолітків. Крім того, психолог здійснює профілактику психологічних проблем, виявляючи ризики, такі як депресія і тривожність, та проводить психоедукацію, інформуючи молодь про здоров'я і психологічні зміни.

Співпраця з родинами є також ключовим аспектом, адже важливо залучати батьків до процесу вирішення психологічних проблем, а також надавати їм консультації для покращення комунікації в родині. Психолог розробляє та реалізує різноманітні програми, спрямовані на соціально-психологічний розвиток підлітків та допомогу в адаптації до нових навчальних закладів.

Не менш важливо враховувати культурний контекст, розуміючи вплив соціокультурного середовища на розвиток молоді. Сучасні технології також відіграють важливу роль в цій сфері, адже психолог може використовувати онлайн-терапію, відеозв'язок та різноманітні психотерапевтичні додатки для самодопомоги.

Нами були розроблені рекомендації для молоді у виборі професії:

- 1) Провести аналіз своїх інтересів та здібностей; досліджувати себе, щоб зрозуміти що саме вас цікавить, і що вам подобається;
- 2) Дослідити різні професії;
- 3) Врахувати власні особливості, працювати над самооцінкою;
- 4) Розвивати свою емоційну інтелігентність;
- 5) Поставити конкретні цілі та визначити кроки до їх досягнення;
- 6) Експериментувати, і не боятися змінювати курс, якщо є відчуття що поточна професія не відповідає вашим очікуванням;
- 7) Звертати увагу на ринкові тенденції, де є перспективи для розвитку та зростання.

Ці рекомендації можуть допомогти у процесі самовизначення та розвитку особистості у юнацькому віці.

Отже, психологічна підтримка юнацтва потребує комплексного, чутливого та креативного підходу для успішного розвитку особистості в позитивному оточенні.

3.3. Програма сприяння професійному становленню в юнацькому віці

Важливим фактором, що сприяє особистісному розвитку і професійному самовизначенню людини, є ефективна система професійної орієнтації. Ця система враховує використання різноманітних методів і засобів, таких як професійна інформація, професійна консультація та професійна діагностика.

Професійна інформація надає достовірні дані про сферу трудової діяльності, ринок праці, сучасні професії, їх розвиток і вимоги до працівника. Це допомагає формувати професійні інтереси та мотивацію для вибору кар'єри.

Професійна консультація - це цілеспрямований процес вивчення особистості з метою надання кваліфікованої допомоги у виборі професії, яка відповідає індивідуальним інтересам та потребам на ринку праці.

Професійна діагностика - це оцінка потенційних здібностей та психологічних особливостей особистості, необхідних для успішного виконання певних видів професійної діяльності.

Загалом, ці підходи допомагають молодим людям краще розуміти себе і свої можливості, що сприяє успішному вибору професії та подальшому розвитку у цій сфері. [12]

Програма сприяння професійному становленню в юнацькому віці включає в себе комплекс заходів і методів, спрямованих на розвиток та підтримку осіб молодого віку у виборі професії та професійного розвитку.

Ця програма може включати такі елементи:

- 1) Навчальні курси та тренінги – ця програма може включати в себе навчальні курси та тренінги з різних сфер професійної діяльності, що допоможуть особам юнацького віку отримати необхідні знання та навички.

2) Консультації та психологічна підтримка – особи юнацького віку можуть отримати психологічну підтримку у процесі самовизначення та консультації з вибору професії.

3) Стажування та практика – завдяки такій програмі молодь має можливість пройти стажування або попрактикуватися в установах чи організаціях, що допоможе їм отримати необхідні навички та знання.

4) Кар'єрне консультування – учасники програми можуть отримати можливість пройти кар'єрне тестування та отримати індивідуальні рекомендації та пропозиції щодо вибору їх професії та майбутнього професійного розвитку.

5) Індивідуальний підхід – кожен із учасників програми має можливість отримати індивідуальний підхід та підтримку з боку координаторів.

6) Менторство – дана програма передбачає участь досвідчених фахівців у ролі менторів, які допоможуть особам юнацького віку у професійному виборі, розвитку та кар'єрному зростанні.

7) Інформаційна підтримка – учасники можуть отримати інформацію про різні професії, ринок праці, можливості навчання та розвиток кар'єри.

8) Підтримка у пошуку роботи – після завершення програми особи можуть отримати підтримку у пошуку роботи, наприклад, рекомендації, підготовку, резюме.

9) Можливість участі у професійних заходах та конференціях – в межах цієї програми особи можуть мати можливість відвідувати професійні заходи та конференції для розширення своїх знань та контактів.

10) Межа контактів – програма може допоїти побудувати корисні контакти з фахівцями у різних сферах і галузях, що сприятиме їхньому професійному зростанню.

Програма професійного становлення може бути розроблена як для індивідуального користувача, так і для групи співробітників у рамках установи чи закладу освіти. Вона сприяє постійному розвитку та самовдосконаленню у професійній сфері, що є важливим елементом успішної кар'єри.

Загальна мета цих програм – допомогти особам юнацького віку знайти своє покликання та реалізувати свій потенціал у професійній сфері, щоб вони могли досягти успіху та задоволення у своїй роботі.

Висновки до розділу 3

Наше емпіричне дослідження проводилося на базі ЛІЦЕЮ №3 м. Житомир. Дослідженням охоплено 79 осіб: з них учні 9-10 класів.

Сформувавши вибірку та визначившись з основними методами, ми провели якісний та кількісний аналіз отриманих емпіричних даних, а також надали комплексну інтерпретацію виявленим тенденціям, за результатами заповнених анкет ми вивчили індивідуальні і групові уявлення про систему значущих цінностей, що визначають найбільш важливі орієнтири життєдіяльності.

В ході емпіричного дослідження особистісного самовизначення в юнацькому віці за методиками Лірі, Йовайши та Голланда було виявлено ряд важливих відкриттів щодо формування і розвитку особистості у цьому періоді життя. Методика Лірі дозволила існуючу наукову систему управити різними аспектами ідентичності та самопізнання особистості, виявивши важливі фактори, що впливають на процес самовизначення. Методика Йовайши зосереджувалася на вивченні цінностей та пріоритетів особистості, що допомагало розкрити її внутрішні мотивації та цілі. У свою чергу, методика Голланда допомагала виявити основні соціальні орієнтації та вибори молодшої людини, що впливають на її самоідентифікацію та соціальну взаємодію.

Результати дослідження показали, що застосування цих методик дозволило отримати комплексне уявлення про процес самовизначення в юнацькому віці, виявивши важливі психологічні та соціальні аспекти формування особистості. Ці висновки можуть бути важливими для подальших наукових досліджень у галузі психології розвитку та освіти, а також для розвитку практичних методів супроводу та підтримки молодшої людини на шляху самовизначення та саморозвитку.

Підтримка молоді в період особистісного самовизначення є важливим завданням для батьків, вчителів, психологів та інших дорослих. Це процес, під час якого молоді люди визначають свої цінності, інтереси, професійні орієнтири та життєві цілі.

Робота психолога може допомогти налаштувати в групах створення довірливого середовища для юнаків, де вони можуть вільно висловлювати свої почуття та думки. Також важливо підтримувати їх у вирішенні проблем та конфліктів, допомагаючи знаходити конструктивні рішення. Психолог може рекомендувати юнакам займатися творчістю або спортом для відволікання від стресу та напруги, а також розвивати навички саморегуляції та емоційного інтелекту. Сприяти спілкуванню з однолітками та підтримувати їх у самовизначенні, допомагаючи визначити цілі та мрії, експериментувати та шукати своє покликання.

Зокрема ефективними є профінформація та профконсультація, що включає в себе профдіагностику. Загальна мета цих програм – допомогти особам юнацького віку знайти своє покликання та реалізувати свій потенціал у професійній сфері, щоб вони могли досягти успіху та задоволення у своїй роботі.

ВИСНОВКИ

Юнацький вік – це період життя, що відзначається активним фізичним та психічним розвитком. Цей період зазвичай припадає на вік від підліткового до ранньої дорослості. Під час юнацького віку людина формує свою особистість, інтереси, цінності та життєві погляди. Також це час, коли відбувається швидкий фізичний зріст, розвиток мозку та встановлення соціальних зв'язків.

Особистісне самовизначення в юнацькому віці – це процес визначення власної ідентичності, цінностей, цілей та напрямків у житті. Цей процес може бути обумовлений різними психологічними чинниками, які включають: самосвідомість, самоідентифікація, самооцінка, самоконтроль, самореалізація, соціальне середовище, інтереси та хобі та інші.

Особистісне самовизначення впливає на міжособистісні відносини та професійний розвиток. Специфіка професійного самовизначення на етапі юності полягає в тому, що вибір майбутньої професії вже зроблено, але він залишається незавершеним, і може бути переосмислений з урахуванням нового досвіду.

На особистісне самовизначення, в контексті професійного становлення в юнацькому віці, впливають особистісні особливості, а саме: екстравертність, інтровертність, сумлінність, емоційна стійкість, відкритість досвіду. Ці особистісні особливості можуть впливати на вибір професії, стиль роботи та задоволення від кар'єрного розвитку. Важливо враховувати свої особистісні особливості при виборі професії та розвитку кар'єри, щоб забезпечити гармонію між особистісними потребами та вимогами професійної діяльності.

Професійна спрямованість – це здатність особистості визначити свої професійні цілі, інтереси та здібності, а також вибрати шлях досягнення успіху у вибраній галузі. Існує кілька критеріїв, які можуть вказувати на професійну спрямованість особистості: цікавість, здібності, цінності, мета та досвід. Ці критерії можуть допомогти визначити наскільки особистість професійно спрямована та які кроки вона може зробити задля досягнення успіху у вибраній галузі.

Результати проведеного нами дослідження дозволило отримати комплексне уявлення про процес самовизначення в юнацькому віці, виявивши важливі психологічні та соціальні аспекти формування особистості. Ці висновки можуть бути важливими для подальших наукових досліджень у галузі психології розвитку та освіти, а також для розвитку практичних методів супроводу та підтримки молоді людини на шляху самовизначення та саморозвитку.

Підтримка молоді в період особистісного самовизначення є важливим завданням для батьків, вчителів, психологів та інших дорослих. Це процес, під час якого молоді люди визначають свої цінності, інтереси, професійні орієнтири та життєві цілі.

Профорієнтаційна робота по самовизначенню для молоді передбачає використання різних форм методів та засобів її реалізації. Зокрема ефективними є профінформація та профконсультація, що включає в себе профдіагностику. Загальна мета цих програм – допомогти особам юнацького віку знайти своє покликання та реалізувати свій потенціал у професійній сфері, щоб вони могли досягти успіху та задоволення у своїй роботі.

Подані нами рекомендації допоможуть створити більш комплексну систему підтримки молоді в період їхнього особистісного самовизначення, забезпечуючи їм можливість для всебічного розвитку та успішної адаптації в дорослому житті, допомагаючи їм знайти свій шлях у житті та стати успішними та щасливими особистостями.

Загалом, важливо слухати себе, довіряти своїм бажанням та бути відкритим до нових можливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоус О. В. Вікова психологія: Навчальний посібник. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
2. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.
3. Боднар А. Я. Особливості професійного самовизначення особистості на етапі навчання у ВНЗ. Наукові записки, 2015, №59, с. 49–55.
4. Долков С. І. Методика діагностики мотиваційно-ціннісних орієнтацій у дослідженні суб'єктивної особистості. ППСР, 2007, №3, с. 36–41.
5. Доротюк В. І., Левченко Ф. Г., Рогоза В. В., Доротюк О. Г., Піддячий М. І., Чудакова В. П., Васьківський М. В. Обираємо професії типу «людина-природа», «людина-техніка»: навчальний посібник. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2019. 112 с.
6. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
7. Єгорова Є. В., Ігнатович О. М., Кобченко В. В., Литвинова Н. І., Марченко І. Б. та ін.. Професійна орієнтація: підручник [для студентів], за ред. О. М. Ігнатовича. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 240 с.
8. Забродський М. М. Основи вікової психології. Тернопіль, 2005. с. 91.
9. Заброцький М. М., Савченко О. М., Тичина І. М. Психологія особистості: Виготський Л. С. Структура і динаміка віку. Житомир, 2005. с. 150-155.
10. Зазимко О. В. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості в юності: монографія, за ред. Н. В. Чепелевої. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013, с. 119–140.
11. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. К.: ДП «Інформ.-аналіт. Агентство», 2012. 200 с.

12. Концепція державної системи професійної орієнтації населення: затв. Кабінетом міністрів України від 17 вересня 2008р. №842 // Груд. Підготовка в заклади освіти. 2009. №1/2-С.3-5.

13. Корсун Г. О. Професійне самовизначення старшокласників як проблема теорії та методики виховання в роботах вітчизняних та зарубіжних учених / Г.О. Корсун // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія: Філософія. Психологія. Педагогіка. 2007. №2. Ч. 1. С.120-123.

14. Костіна Т. О. Можливості юнацького віку для переосмислення гендерних стереотипів. Габітус: науковий журнал. Випуск 12. Том 2. Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 155-159.

15. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. / за ред. Л. М. Прокопійенко. К.: Радянська шк., 1989. 608 с.

16. Кузікова С. Б. Дослідження феномену саморозвитку особистості в юнацькому віці: концептуальні засади / С. Б. Кузікова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Теоретичні і практичні проблеми психології. Збірник наукових праць. Луганськ : Видавництво СХУ ім. В. Даля, 2009. №2 (22). С. 94–102.

17. Кузікова С. Б. Важливість механізму саморозвитку в професійному становленні особистості / С.Б. Кузікова // Актуальні проблеми психології / за ред. академіка С.Д. Максименка. К.: Главник, 2008. Том X. Ч. 3. С. 345–351.

18. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці. Монографія. Суми. 2020.

19. Кузікова С. Б. Важливість механізму саморозвитку в професійному становленні особистості / С.Б. Кузікова // Актуальні проблеми психології / за ред. академіка С.Д. Максименка. К.: Главник, 2008. Том X. Ч. 3. С. 345–351.

20. Кучеренко С. В. Методологічні підходи до вивчення самосвідомості особистості підлітків та юнаків. Тернопіль, 2009. Режим доступу: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/28479>. Дата звернення: 09.01.2024 р..

21. Майстренко Т. М. Особливості рефлексії здібностей студентами психологічних та непсихологічних спеціальностей. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Збірник Наукових праць. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. №6 (30). Ч.1. С. 115-125.
22. Максименко С. Д.. Психогенетичний потенціал особистості: монографія. Том 2. Київ: “Видавництво Людмила”, 2021. 448 с.
23. Мачинский В. В. До проблеми ідентифікації особистості // Практична психологія та соціальна педагогіка. 2000. №7. С. 28 – 30.
24. Михальська С. А., Славіна Н. С. Особливості становлення професійної самосвідомості в юнацькому віці. Проблеми сучасної психології. 2013. № 22. С. 347-356.
25. Отич Д. Д. Психологічні особливості розвитку «Я – концепції» в різні вікові періоди. Київ, 2014.
URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/22778>. Дата звернення 21.01.2024 р..
26. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник для студ. вищ. навч. закл. К. : Кондор, 2011. 469 с.
27. Помиткіна Л. В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія /Л. В. Помиткіна. К.: Кафедра, 2013. 381 с.
28. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія. Навчальний посіб., URL.: http://pidruchniki.com/16990923/psihologiya/vikova_psihologiya. Дата звернення 02.02.2024 р.
29. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
30. Скрипченко О. В., Долинська Л.В., Огороднійчук З. В. та ін.. Вікова психологія: Навч. посібник / К.: Просвіта, 2001. 416 с.
31. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

32. Тітов І. Г. Особливості смислової структури світогляду осіб юнацького віку / І. Г. Тітов // Психологія і особистість. 2017. №2(12). С. 168-184.
33. Чариєва О. А. Соціально-психологічні умови формування позитивної Я – концепції в юнацькому віці. Кривий Ріг, 2020.
34. Щербан Т. Д. Життєва перспектива юнаків. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2017. № 2 (1). С. 111-113.
35. Юрій М. Ф. Соціологія культури. Навчальний посібник. Київ, 2006. С. 302.
36. Яременко В. В., Сліпушко О. М. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х томах. Вид. 2-ге, випр. Київ: Аконіт, 2006. Т. 3. 862 с.
37. Burns R. B. Self-concept development and education. Robert B. Burns. MA, Med,Phd, ABPsS. Holt, Rinehart and Winston Ltd, New York, 1982.
38. Christlieb, B. The Development of Sexual Attitudes in the Family of Origin and Sexual Satisfaction Later in Life. University of Nevada, 2016. Retrieved from <https://digitalscholarship.unlv.edu>. Дата звернення 15.02.2024.
39. Erikson E. H. Childhood and Society. W. W. Norton & Co, New York, 1950.
40. Marcia J. E. The Identity Status Approach to Study of Ego Identity , dans T. Honess et K. Yardley (dir.), Self and Identity: Perspectives Across the Lifespan, London, Routledge & Kegan Paul, 1987.
41. Maslow A. Motivation and personality / A. Maslow./ N.Y. : Harper & Row; 2nd Edition edition, 1970. 369 p.
42. Rogers C. R. A theory of therapy, personality and interpersonal relationship, as developed in client – centered framework / C. R. Rogers // Psychology : A Study of a Science. 1959. Vol. 3. [The Carl Rogers reader ; ed. by H.Kirschenbaum, V.Henderson. Boston, 1989].
43. Rogers C.R. A way of being / C. R. Rogers. Boston : Mariner Books, 1980, 416 p.

44. Rokeach M. The Nature of Human Values/ M.Rokeach./ New York:Free Press, 1973.438 с.
45. Freud A. The Ego and the Mechanisms of Defence. London: Hogarth Press, 1946, p. 9.
46. Wilber K.E. The Spectrum of Consciousness, 1977, anniv.ed.1993: ISBN 0-8356-0695-3
47. <http://weblib.pp.ua/metodyi-metodiki-dlya-issledovaniya-19912.html>.
Дата звернення 22.02.2024 р
48. <https://lib.iitta.gov.ua/I.P.Радомський.Ідеїсаморозвиткуособистості,ВДПУ№232008pdf> . Дата звернення 05.02.2025 р.
49. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/> Михайлишин У. Б., Гернешій М.В, Поняття самооцінки у вітчизняній та зарубіжній психології. Дата звернення 05.02.2025

ДОДАТКИ

Додаток А
Таблиця 1.1**Чинники та закономірності становлення суб'єкта саморозвитку**

Соціально-психологічні чинники саморозвитку особистості	Сутність закономірностей становлення суб'єкта саморозвитку
Наявність низки захоплень, хобі, відвідування гуртків, секцій, активна участь у різноманітних заходах	Інтерес до світу (система відносин Я – світ) сприяє насиченості і різноманітності життя і становить зону актуального розвитку, що забезпечує базовий рівень особистісного саморозвитку, закладає високий потенціал саморозвитку і стає основою формування потреби в постійному самовдосконаленні
Наявність значущої особи, з якою можливі «задушевні» розмови, обговорення життєвих справ, життєвих колізій, поведінки та особистісних характеристик оточення, героїв фільмів, книг	Напрацювання навичок рефлексії, досвіду неперервного аналізу того, що відбувається, і себе в ньому сприяє формуванню діалогічності самосвідомості, дистанціює і об'єктивізує зовнішні обставини і власні переживання, що посилює суб'єктність саморозвитку
Можливість обговорення зі значущою особою планів на майбутнє – близьке і далеке	Роздуми про бажане, його аналіз, побудова цілей і шляхів їх досягнення сприяють виробленню життєвих стратегій і тактик, напрацюванню досвіду антиципіювання майбутніх подій
Можливість власного вибору і самостійних вчинків унаслідок демократичного або навіть потурального стилю виховання	Набутий у дитинстві досвід прийняття рішень і відповідальності за них забезпечує формування внутрішньої мотивації, самодетермінації, посилює інтенціональні модальності «Я хочу», «Я повинен». Реалізація власного вибору стає усвідомленою необхідністю
Наявність усвідомлених моральних норм (Над-Я), високий рівень домагань, мотивації досягнення успіху (але тільки через внутрішньоособистісні мотиви), незадоволеність наявним	Сформованість у дитинстві потреби в самовдосконаленні, ідеалів та цінностей духовності посилює інтенціональну модальність «Я повинен», визначає перспективу особистісного зростання, активізує вольові зусилля, робить саморозвиток усвідомленим і самокерованим
Наявність досвіду навчання прийомів подолання важких життєвих ситуацій, роботи над собою, навичок відносин з людьми	Набуття навичок саморегуляції, посилення інтенціональної модальності «Я можу» підвищує психологічну культуру особистості і забезпечує керованість саморозвитку
Наявність високої пізнавальної активності, відкритість до отримання інформації, толерантність до всього нового, нешаблонного, навіть деяка схильність до авантюризму, непередбачуваних дій. При цьому ризик є усвідомлений та контрольований і ґрунтується на довірі до себе	Надситуативна творча активність створює нові контексти буття людини (стиль і якість життя), що сприяє її особистісній експансії, виходу за межі існуючого, формуванню нестандартного мислення, толерантності до нового, незвичного і, в остаточному підсумку, робить саморозвиток цінністю і життєвою стратегією
Відкритість до отримання зворотного зв'язку від оточення, перш за все від значущих осіб. Інтерес до їхніх поглядів, ставлення до подій, до інших людей, до себе. Сприймання зворотного зв'язку як додаткової інформації, як бачення дійсності під іншим кутом, а не тільки як спонукування до дії	Урахування багатовимірності світу розширює психологічний простір саморозвитку особистості, актуалізує її ресурсні можливості, стає основою формування діалектичного мислення, гнучкості у ставленнях і поведінці при збереженні суверенності Я, що забезпечує психологічне здоров'я і посилює життєздатність людини.

Методика діагностики міжособистісних відносин та уявлень людини про себе, створена Т. Лірі

Методика призначена для дослідження уявлень суб'єкта про себе й ідеальне „Я”, а також для вивчення взаємин у малих групах.

На першому етапі обробки даних проводиться підрахунок балів за кожною октанті за допомогою ключа:

1. Авторитарний: 1 - 4, 33 - 36, 65 - 68, 97 - 100.
2. Егоїстичний: 5 - 8, 37 - 40, 69 - 72, 101 - 104.
3. Агресивний: 9 - 12, 41 - 44, 73 - 76, 105 - 108.
4. Підозрілий: 13 - 16, 45 - 48, 77 - 80, 109 - 112.
5. Підпорядковується: 17 - 20, 49 - 52, 81 - 84, 113 - 116.
6. Залежний: 21 - 24, 53 - 56, 85 - 88, 117 - 120.
7. Доброзичливий: 25 - 28, 57 - 60, 89 - 92, 121 - 124.
8. Альтруїстична: 29 - 32, 61 - 64, 93 - 96, 125 - 128.

На другому етапі отримані бали переносяться на діаграму, при цьому відстань від центру круга відповідає числу балів по даній октанті (мін. значення - 0, макс. - 16). Кінці таких векторів з'єднуються і утворюють профіль, що відображає уявлення про особистість цієї людини. Окреслений простір заштриховується..

На третьому етапі за допомогою формул визначаються показники по двом основним параметрам «Домінування» і «Дружелюбність»:

Домінування = (I - V) + 0,7 x (VIII + II - IV - VI),

Дружелюбність = (VII - III) + 0,7 x (VIII - II - IV + VI)

Інструкція: Поставте знак «+» навпроти тих визначень, що відповідають вашому уявленню про себе (якщо немає впевненості, знак «+» не ставте).		
1. Інші думають про нього прихильно.	46. Скептичний	89. Легко потрапляє під вплив друзів
2. Справляє враження на	47. На нього тяжко справити враження	90. Відвертий з
	48. Вразливий,	

<p>оточуючих</p> <p>3. Вміє розпоряджатися, наказувати</p> <p>4. Вміє наполягати на своєму</p> <p>5. Є почуття власної гідності</p> <p>6. Незалежний</p> <p>7. Здатен сам про себе подбати</p> <p>8. Може проявляти байдужість</p> <p>9. Здатен бути лютим</p> <p>10. Суворий, але правдивий</p> <p>11. Буває щирим</p> <p>12. Критично відноситься до інших</p> <p>13. Любить поплакатися</p> <p>14. Часто сумний</p> <p>15. Здатен проявляти недовіру</p> <p>16. Часто розчаровується</p> <p>17. Здатен бути критичним до себе</p> <p>18. Здатен визнати свою провину</p> <p>19. Легко підкорюється</p> <p>20. Поступливий</p> <p>21. Шляхетний</p> <p>22. Захоплюючий та здатний до пародіювання</p> <p>23. Поважний</p> <p>24. Шукаючий схвалення</p> <p>25. Здатен до співробітництва</p> <p>26. Прагне порозумітися з іншими</p> <p>27. дружлюбний, приятний</p> <p>28. Уважний та ласкавий</p> <p>29. Чемний</p> <p>30. Схвалюваний</p> <p>31. Чуйний до закликів про допомогу</p> <p>32. Безкорисливий</p> <p>33. Здатен викликати захоплення</p> <p>34. Користується повагою у інших</p> <p>35. Має здібності керівника</p> <p>36. Відповідальний</p> <p>37. Впевнений у собі</p> <p>38. Самовпевнений та наполегливий</p> <p>39. Діловий та практичний</p> <p>40. Любить змагатися</p> <p>41. Суворий та крутий, де потрібно</p> <p>42. Невблаганний, але безсторонній</p> <p>43. Дратівливий</p> <p>44. Відкритий та прямолінійний</p> <p>45. Не терпить, коли їм командують</p>	<p>педантичний Інші думають про нього прихильно.</p> <p>49. Легко бентежить</p> <p>50. Невпевнений у собі</p> <p>51. Поступливий</p> <p>52. Скромний</p> <p>53. Часто звертається за допомогою до інших</p> <p>54. Дуже поважає авторитети</p> <p>55. Прислухається до порад</p> <p>56. Довірливий та намагається радувати інших</p> <p>57. Завжди ввічливий у поводженні</p> <p>58. Не нехтує порадами оточуючих</p> <p>59. Комунікабельний та товариський</p> <p>60. Добросердечний</p> <p>61. Добрий, викликає впевненість</p> <p>62. Ніжний та м'ягкосердечний</p> <p>63. Подобається піклуватися про інших</p> <p>64. Безкорисливий, щедрий</p> <p>65. Подобається давати поради</p> <p>66. Здається потрібним</p> <p>67. Керуюче – владний</p> <p>68. Власний</p> <p>69. Хвалькуватий</p> <p>70. Гордовитий та самовдоволенний</p> <p>71. Думає тільки про себе</p> <p>72. Хитрий та ошадливий</p> <p>73. Дратують помилки інших</p> <p>74. Користолюбний</p> <p>75. Відвертий</p> <p>76. Часто нетовариський</p> <p>77. Озлоблений</p> <p>78. Часто скаржиться</p> <p>79. Ревнивий</p> <p>80. Довго пам'ятає образи</p> <p>81. Схильний до самобичування</p> <p>82. Сором'язливий</p> <p>83. Безініціативний</p> <p>84. Лагідний</p> <p>85. Залежний, несамостійний</p> <p>86. Подобається підкорятися</p> <p>87. Інші приймають за нього рішення</p> <p>88. Часто потрапляє у незручне становище</p>	<p>усіма</p> <p>91. Прихильний до усіх без винятку</p> <p>92. Усім симпатизує</p> <p>93. Вибаєє усім</p> <p>94. Усім співчуває</p> <p>95. Великодушний та поблажливий до недоліків</p> <p>96. Намагається протегувати</p> <p>97. Прагне до успіху</p> <p>98. Чекає на похвалу від кожного</p> <p>99. Керує іншими</p> <p>100. Деспотичний</p> <p>101. Сноб (про усіх оточуючих судить за рангом та достатком, а не за особистими якостями)</p> <p>102. Марнославний</p> <p>103. Егоїстичний</p> <p>104. Холодний, бездушний</p> <p>105. Уїдливиий, глузливиий</p> <p>106. Злісний, жорстокий</p> <p>107. Часто гнівливий</p> <p>108. Безчуттєвий, байдужий</p> <p>109. Злопам'ятний</p> <p>110. Просякнуть духом суперечності</p> <p>111. Упертий</p> <p>112. Недовірливий та підозрілий</p> <p>113. Боязкий</p> <p>114. Соромливий</p> <p>115. Завжди ладний підкорятися</p> <p>116. М'якотілий.</p> <p>117. Майже ніколи нікому не заперечує</p> <p>118. Не набридливий</p> <p>119. Подобається, щоб про нього дбали</p> <p>120. Занадто довірливий.</p> <p>121. Намагається завжди мати прихильність одноліток</p> <p>122. Зі всіма погоджується</p> <p>123. Завжди товариський</p> <p>124. Усіх любить</p> <p>125. Дуже поблажливий до оточуючих</p> <p>126. Намагається втішити кожного</p> <p>127. Піклується про інших, шкодячи натомість собі</p> <p>128. Псує людей надмірною добротою</p>
---	--	---

Інтерпретація результатів:

Підрахунок балів ведеться окремо для кожної оцінюваної особистості. Показником порушення відносин з певною особою є різниця між уявленнями людини про нього і бажаному його образі в якості партнера по спілкуванню.

Максимальна оцінка рівня - 16 балів, але вона розділена на чотири ступені вираження відносин:

0—4 бали: низька адаптивна поведінка

5—8 балів: помірна

9—12 балів: висока екстремальна поведінка

13—16 балів: екстремальна схильність до патології.

Позитивне значення результату, отриманого за формулою "домінування", свідчить про виражене прагнення людини до лідерства у спілкуванні, до домінування. Негативне значення вказує на тенденцію до підпорядкування, відмови від відповідальності й позиції лідерства.

Позитивний результат за формулою "дружелюбність" є показником прагнення особистості до встановлення доброзичливих відносин і співпраці з оточуючими. Негативний результат вказує на прояв агресивно-конкурентної позиції, що перешкоджає співпраці та успішної спільної діяльності. Кількісні результати є показниками ступеня вираженості цих характеристик.

Типи ставлення до оточення:

I. Авторитарний. 13—16 — диктаторський, владний, деспотичний характер, тип сильної особистості, що лідирує у всіх видах групової діяльності. Усіх повчає, в усьому прагне покладатися на свою думку, не вміє приймати поради інших. Оточення відчуває цю владу, але визнає її. 9—12 — домінантний, енергійний, компетентний, авторитетний лідер, успішний у справах, любить давати поради, вимагає до себе поваги. 0—8 — впевнена в собі людина, але не обов'язково лідер; завзята й наполеглива.

II. Егоїстичний. 13—16 — прагне бути над усіма, але водночас осторонь від усіх, самозакоханий, розважливий, незалежний, себелюбний. Труднощі перекладає на інших, але сам ставиться до них дещо відсторонено,

хвалькуватий, самовдоволений, зарозумілий. 0—12 — егоїстичні риси, орієнтація на себе, схильність до суперництва.

III. Агресивний 13—16 — ворожий до інших, різкий, агресивність може сягати асоціальної поведінки. 9—12 — вимогливий, прямолінійний, відвертий, суворий і різкий в оцінюванні інших, непримиренний, схильний в усьому звинувачувати інших, глузливий, іронічний, драгівливий. 0—8 — упертий, наполегливий та енергійний.

IV. Підозріливий 13—16 — відчужений від ворожого і злого світу, підозріливий, вразливий, схильний до сумніву в усьому, злопам'ятний, постійно скаржиться на всіх (шизоїдний тип характеру). 9—12 — критичний, відчуває труднощі в інтерперсональних контактах через підозріливість і острах поганого ставлення, замкнутий, скептичний, розчарований у людях, потайний, свій негативізм виявляє у вербальній агресії. 0—8 — критичний стосовно всіх соціальних явищ і оточення.

V. Покірний 13—16 — покірний, схильний до самоприниження, має слабку волю, схильний поступатися всім і в усьому, завжди ставить себе на останнє місце і засуджує себе, приписує собі провину, пасивний, прагне знайти опору в комусь сильнішому. 9—12 — сором'язливий, лагідний, часто бентежить, схильний підкорятися сильнішому. 0—8 — скромний, боязкий, поступливий, емоційно стриманий, здатний підкорятися, не має своєї думки, слухняно і чесно виконує свої обов'язки.

VI. Залежний 13—16 — дуже невпевнений у собі, має нав'язливі страхи, побоювання, тривожиться з будь-якого приводу, тому залежить від інших, від чужої думки. 9—12 — слухняний, боязкий, безпорадний, не вміє чинити опір, щиро вважає, що інші завжди праві. 0—8 — конформний, м'який, очікує допомоги й порад, довірливий, схильний до замилювання іншими, ввічливий.

VII. Товариський 9—12 — товариський і люб'язний з усіма, орієнтований на прийняття і соціальне схвалення, прагне задовольнити вимоги «бути хорошим» для всіх, незважаючи на ситуацію, прагне мети мікрогрупи, має розвинуті механізми витіснення й придушення, емоційно лабільний (істероїдний тип

характеру). 0—8 — схильний до співпраці, кооперації, гнучкий та компромісний під час розв'язання проблем і в конфліктних ситуаціях, прагне узгоджувати свої погляди з думкою інших, свідомо конформний, додержується умовностей, правил і принципів «хорошого тону» у взаєминах з людьми, ініціативний ентузіаст у досягненні мети групи, прагне допомоги, почуватися в центрі уваги, заслужити визнання й любов, товариський.

VIII. Альтруїстичний 9—16 — гіпервідповідальний, завжди приносить у жертву свої інтереси, прагне допомогти і співчувати всім, нав'язливий у своїй допомозі й занадто активний стосовно інших, неадекватно приймає на себе відповідальність за інших (це може бути тільки зовнішня «маска», що приховує особистість протилежного типу). 0—8 — відповідальний стосовно людей, делікатний, м'який, добрий, емоційне ставлення до людей виявляє у співчутті, симпатії, турботі, вміє підбадьорити і заспокоїти інших, безкорисливий і чуйний.

ОПИТУВАЛЬНИК ПРОФЕСІЙНИХ СХИЛЬНОСТЕЙ Л. ЙОВАЙШИ

Інструкція: Закінчите вислови, вибравши один з варіантів - «а», «б» або «в» - і обвівши відповідну букву в бланку напроти номера питання.

<p>1. Мені хотілося б в своїй професійній діяльності:</p> <p>а) спілкуватися з самими різними людьми;</p> <p>б) що-небудь робити своїми руками - меблі, машини, одяг і т.д.;</p> <p>в) знімати фільми, малювати, писати книги, виступати на сцені і т.д.;</p> <p>2. У книзі або кінофільмі мене більше всього приваблює:</p> <p>а) художня форма, майстерність письменника або режисера;</p> <p>б) сюжет, дії героїв;</p> <p>в) інформація, яка може пригодиться в житті.</p> <p>3. Мене більше обрадує Нобелівська премія:</p> <p>а) в області науки;</p> <p>б) за громадську діяльність;</p> <p>в) в області мистецтва.</p> <p>4. Я скоріше погоджуся стати:</p> <p>а) керівником банку;</p> <p>б) головним інженером на виробництві;</p> <p>в) начальником експедиції.</p> <p>5. Майбутнє людей визначає:</p> <p>а) досягнення науки;</p> <p>б) розвиток виробництва;</p> <p>в) взаєморозуміння між людьми.</p> <p>6. На місці директора школи я, передусім, займаюся:</p> <p>а) її впорядкуванням (ідалня, спортзал, комп'ютери);</p> <p>б) створенням дружного, згуртованого колективу;</p> <p>в) розробкою нових технологій навчання.</p> <p>7. На технічній виставці мене більше приваблюватиме:</p> <p>а) зовнішній вигляд експонатів (колір, форма);</p> <p>б) внутрішній устрій експонатів;</p> <p>в) їх практичне застосування.</p> <p>8. У людях я ціную, передусім:</p> <p>а) мужність, сміливість, витривалість;</p> <p>б) дружелюбність, чуйність, чуйність;</p> <p>в) відповідальність, чесність, акуратність.</p> <p>9. У вільний від роботи час я буду:</p> <p>а) писати вірші або малювати;</p> <p>б) ставити різні досліди;</p> <p>в) тренуватися.</p> <p>10. У закордонних поїздках мене більше приваблюватиме:</p> <p>а) екстремальний туризм (альпінізм, віндсерфінг, горные лижі);</p> <p>б) ділове спілкування;</p> <p>в) можливість знайомства з історією і культурою іншої країни.</p> <p>11. Мені цікаво розмовляти:</p> <p>а) про машину нового типу;</p> <p>б) про нову наукову теорію;</p> <p>в) про людські взаємини.</p> <p>12. Якби в моїй школі були всього три гуртки, я б вибрав:</p> <p>а) технічний;</p> <p>б) музичний;</p> <p>в) спортивний.</p>	<p>13. У школі більше уваги слід наділяти:</p> <p>а) покращанню взаєморозуміння між учителями і учнями;</p> <p>б) підтримці здоров'я що вчать, заняттям спортом;</p> <p>в) зміцненню дисципліни.</p> <p>14. Я з великим інтересом дивлюся:</p> <p>а) науково-популярні фільми;</p> <p>б) програми про культуру і мистецтво;</p> <p>в) спортивні програми.</p> <p>15. Мені було б цікаво працювати:</p> <p>а) з машинами, механізмами;</p> <p>б) з об'єктами природи;</p> <p>в) з дітьми або однолітками.</p> <p>16. Школа в першу чергу повинна:</p> <p>а) давати знання і уміння;</p> <p>б) вчити спілкуванню з іншими людьми;</p> <p>в) навчати навичкам роботи.</p> <p>17. Кожна людина повинна:</p> <p>а) вести здоровий спосіб життя;</p> <p>б) мати можливість займатися творчістю;</p> <p>в) мати зручні побутові умови.</p> <p>18. Для благополуччя суспільства в першу чергу необхідна:</p> <p>а) захист інтересів і прав громадян;</p> <p>б) турбота про матеріальне благополуччя людей;</p> <p>в) наука і технічний прогрес.</p> <p>19. Мені більше всього подобаються уроки:</p> <p>а) фізкультури;</p> <p>б) математики;</p> <p>в) праці.</p> <p>20. Мені цікавіше було б:</p> <p>а) планувати виробництво продукції;</p> <p>б) виготовляти вироби;</p> <p>в) займатися збутом продукції.</p> <p>21. Я вважаю за краще читати статті:</p> <p>а) про визначних учених і їх відкриття;</p> <p>б) про творчість митців і музикантів;</p> <p>в) про цікаві винаходи.</p> <p>22. Вільний час я більш охоче провожу:</p> <p>а) роблячи що-небудь по господарству;</p> <p>б) з книгою;</p> <p>в) на виставках і концертах.</p> <p>23. Більший інтерес у мене викличе повідомлення:</p> <p>а) про художню виставку;</p> <p>б) про ситуацію на фондових біржах;</p> <p>в) про наукове відкриття.</p> <p>24. Я вважаю за краще працювати:</p> <p>а) у приміщенні, де багато людей;</p> <p>б) у незвичайних умовах;</p> <p>в) у звичайному кабінеті</p>
---	---

Обробка і аналіз результатів:

ПІБ _____

Клас _____

Дата _____

Бланк відповідей

№ відповіді	1	2	3	4	5	6
1	а			в		б
2		в		а	б	
3	б	а		в		
4			б		в	а
5	в	а	б			
6	б	в				а
7		б	в	а		
8	б				а	в
9		б		а	в	
10				в	а	б
11	в	б	а			
12			а	б	в	
13	а				б	в
14		а		б	в	
15	в		а		б	
16	б		в			а
17				б	а	в
18	а	в	б			
19			в		а	б
20	в		б			а
21		а	в	б		
22		б	а	в		
23		в		а		б
24	а				б	в
Всього:						

Після заповнення бланка учні повинні підрахувати число обведених букв в кожній з шести колонок бланка і записати ці шість чисел в порожніх клітках нижньої строчки.

10-12 балів - яскраво виражені професійні нахили.

7-9 балів - середньо виражені професійні нахили.

4-6 балів - слабо виражені професійні нахили.

0-3 балу - професійна схильність не виражена.

У кожній з шести колонок представлена сума балів. Вона відображає схильність до певного виду діяльності:

1 - схильність до роботи з людьми. Професії, пов'язані з обслуговуванням (побутовим, медичним, довідково-інформаційним), управлінням, вихованням і навчанням. Люди, успішні в професіях цієї групи, повинні уміти і любити спілкуватися, знаходити спільну мову з різними людьми, розуміти їх настрій, наміри і особливості.

2 - схильність до дослідницької діяльності. Професії, пов'язані з науковою роботою. Окрім хорошої теоретичної підготовки в певних галузях науки, людям, що займаються дослідницькою діяльністю, необхідні такі якості, як раціональність, незалежність і оригінальність думок, аналітичний склад розуму. Як правило, їм більше подобається роздумувати про проблему, чим займатися її реалізацією.

3 - схильність до роботи на виробництві. Коло цих професій дуже широке: виробництво і обробка металу; збирання, монтаж приладів і механізмів; ремонт, наладка, обслуговування електронного і механічного обладнання; монтаж, ремонт будівель, конструкцій; обробка і використання різних матеріалів; управління транспортом. Професії цієї групи пред'являють підвищені вимоги до здоров'я людини, координації рухів, уваги.

4 - схильність до естетичних видів діяльності. Професії творчого характеру, пов'язані з образотворчою, музичною, літературно-художньою, акторсько-сценічною діяльністю. Людей творчих професій, крім наявності спеціальних здібностей (музичних, літературних, акторських), відрізняє оригінальність мислення і незалежність характеру, прагнення до досконалості.

5 - схильність до екстремальних видів діяльності. Професії, пов'язані із заняттями спортом, подорожами, експедиційною роботою, охоронною і оперативно-розшуковою діяльністю, службою в армії. Всі вони пред'являють особливі вимоги до фізичної підготовки, здоров'я і морально-вольових якостей.

6 - схильність до планово-економічних видів діяльності. Професії, пов'язані з розрахунками і плануванням (бухгалтер, економіст); діловодством, аналізом і перетворенням текстів (редактор, перекладач, лінгвіст); схематичним зображенням об'єктів (кресляр, топограф). Ці професії вимагають від людини зібраності і акуратності

Додаток Д

Методика професійного самовизначення Дж. Голланда (Холланда)

Інструкція: Подивіться на запропонований Вам тест. На ньому попарно представлені різні професії та види діяльності. У кожній парі професій постарайтеся віддати перевагу одній з них. Якщо у деяких випадках Ви не можете віддати перевагу жодній із двох запропонованих у парі професій, то можете пропустити дану пару, але в такому разі у якій-небудь іншій парі Ви повинні вибрати обидві запропоновані професії. Всього слід вибрати 42 професії.[32] Обирайте одну з професій, не з точки зору престижності, а з точки зору її суті: «Чи можу я займатися даним видом діяльності, чи хочу я цього?».

№	Варіант А	Варіант Б	№	Варіант А	Варіант Б
1.	Інженер-технолог	Інженер-конструктор	22.	Гідролог	Ревізор
2.	Вязальник	Санітарний лікар	23.	Зоолог	Головний зоотехнік
3.	Кухар	Набірний	24.	Математик	Архітектор
4.	Фотограф	Завідувач магазином	25.	Працівник дитячої кімнати міліції	Рахівник
5.	Кресляр	Дизайнер	26.	Вчитель	Командир частини
6.	Філософ	Психіатр	27.	Вихователь	Художник по кераміці
7.	Вчений-хімік	Бухгалтер	28.	Економіст	Завідувач відділом
8.	Редактор наукового журналу	Адвокат	29.	Коректор	Критик
9.	Лінгвіст	Перекладач художньої літератури з	30.	Завгосп	Диригент
10.	Лікар-психіатр	Статистик	31.	Радіооператор	Спеціаліст з ядерної фізики
11.	Завуч	Голова профкому	32.	Налагоджувальник	Монтажник
12.	Спортивний лікар	Фельетоніст	33.	Агроном-насінезнавець	Голова колгоспу
13.	Нотаріус	Постачальник	34.	Закрійник-модельєр	Декоратор
14.	Перфоратор	Карикатурист	35.	Археолог	Експерт
15.	Політичний діяч	Письменник	36.	Працівник музею	Консультант
16.	Садівник	Метеоролог	37.	Вчений	Актор
17.	Водій тролейбуса	Медсестра	38.	Логопед	Стенографіст
18.	Інженер-електронник	Секретар-машиністка	39.	Лікар	Дипломат
19.	Маляр	Художник по металу	40.	Головний бухгалтер	Директор
20.	Біолог	Окуліст	41.	Поет	Психолог
21.	Телеоператор	Режисер	42.	Архіваріус	Скульптор

Закінчивши відповідати на запитання, скористуйтеся ключами, даними для кожного типу окремо. Співвіднесіть ваші результати зі змістом ключа. За кожне співпадання з ключем присвоюйте відповідній відповіді бал. Вам необхідно полічити загальну суму балів по кожному з типів.

Висновок про ведучий тип можна робити в тому випадку, коли по шкалі набрано не менше п'яти балів. Аналіз проводиться по всіх шкалах. Остаточний висновок робиться по типах, які набрали максимальну кількість балів.

Ключі

1. Реалістичний тип: 1, 2, 3, 4, 5, 16, 17, 18, 19, 21, 31, 32, 33, 34 - усі А.
2. Інтелектуальний тип: 1Б, 6А, 7А, 8А, 9А, 16Б, 20А, 22А, 23А, 24А, 31Б, 35А, 36А, 37А.
3. Соціальний тип: 2Б, 6Б, 10А, 11 А, 12А, 17Б, 20Б, 25А, 26А, 27А, 36Б, 38А, 39А, 41Б.
4. Конвенціональний тип: 3Б, 7Б, 10Б, 13А, 14А, 18Б, 22Б, 25Б, 28А, 29А, 32Б, 40А, 42А, 38Б.
5. Заповзятливий тип: 4Б, 8Б, 11Б, 13Б, 15А, 23Б, 26Б, 28Б, 30А, 33Б, 35Б, 37Б, 39Б, 40Б.
6. Артистичний тип: 5Б, 9Б, 12Б, 14Б, 15Б, 19Б, 21Б, 24Б, 27Б, 29Б, 30Б, 34Б, 41А, 42Б.

Опис типів

Реалістичний тип – чоловічий, несоціальний, емоційно стабільний, орієнтований на сьогоднішній день. Його представники займаються конкретними об'єктами і їх практичним використанням: інструментами, різними речами, тваринами, машинами. Віддають перевагу професіям, які вимагають моторних навичок, спритності, конкретності. Представники цього типу віддають перевагу таким професіям: механік, електрик, інженер, агроном, садівник, токарь, водій, будівельник тощо. Для професійного типу характерними є переважно невербальні інтелектуальні здібності

Інтелектуальний тип – орієнтований на розумову працю. Він несоціальний, аналітичний, раціональний, незалежний, оригінальний. У нього переважають теоретичні та, деякою мірою, практичні цінності. Роздумам про проблему він надає більшу перевагу в порівнянні з заняттями щодо реалізації пов'язаних з нею рішень. Йому подобається вирішувати завдання, що вимагають абстрактного мислення. Інтелектуал надає перевагу науковим

професіям, таким як: ботанік, астроном, фізик, математик тощо. Володіє високорозвиненими як вербальними, так і невербальними здібностями.

Соціальний тип - ставить перед собою такі цілі й завдання, які дозволяють йому встановити тісний контакт з навколишнім середовищем. Володіє соціальними вміннями й потребує соціальних контактів. Рисами його характеру є соціальність, бажання навчати і виховувати, гуманність, жіночність. Заняття, яким цей тип надає найбільшу перевагу, - це навчання, лікування, обслуговування. В основному це лікар, вчитель, психолог. Представники цього типу намагаються триматися осторонь від інтелектуальних проблем. Вони активні, вміють пристосовуватися. Проблеми вони вирішують, опираючись переважно на емоції, почуття і вміння спілкуватися. Їм притаманні хороші вербальні і відносно слабкі невербальні здібності.

Конвенційний тип віддає перевагу чітко структурованій діяльності. З оточуючого середовища він вибирає цілі, задачі і цінності, які формуються із звичаїв і обумовлені станом суспільства. У відповідності до цього його підхід до проблем носить стереотипний практичний і конкретний характер. Спонтанність і оригінальність для нього не характерні. Значною мірою для нього характерні ригідність, консерватизм, залежність. Надає перевагу професіям, пов'язаним з розрахунками, канцелярією – бухгалтер, касир, економіст, статист, комірник, працівник банку, ревізор тощо.

Він володіє добрими навичками спілкування, а також моторними навичками. Математичні здібності розвинуті у нього краще, ніж вербальні. Він поганий керівник і організатор, його рішення переважно залежать від оточуючих його людей.

Підприємницький тип вибирає цілі, цінності і задачі, які дозволяють йому проявити енергію, ентузіазм, імпульсивність, домінантність, реалізувати любов до пригодництва. Віддає перевагу чисто “чоловічим”, керівним ролям, у яких він може задовольнити свої потреби в домінантності й визнанні. Це такі професії, як директор, телерепортер, завідувач, менеджер, журналіст тощо. Для цього професійного типу характерна дуже широка сфера діяльності. Йому не

подобаються заняття, пов'язані з ручною працею, а також ті, що вимагають посидючості, значної концентрації уваги й інтелектуальних зусиль. Віддає перевагу невизначеним вербальним задачам, які пов'язані з керівництвом, високим статусом і владою. Найбільших успіхів досягає в управлінні, бізнесі і спорті.

Артистичний тип відхиляється від чітко структурованих проблем і видів діяльності, що передбачають велику фізичну силу. В спілкуванні з оточуючими опирається на свої безпосередні почуття, емоції, інтуїцію та уяву. Йому притаманні складні погляди на життя, гнучкість, незалежність рішень. Це несоціальний, оригінальний тип.

Важливо підкреслити, що кожна людина володіє особистісними властивостями, характерними для всіх шести описаних типів. Поведінка людини залежить від її особистісних властивостей, а також від оточення того середовища. В якому вона діє. До професійного середовища належать і люди зі своїми домінуючими рисами:

Реалістичне професійне середовище характерне тим, що предметом праці тут є конкретні реальні речі. Це може бути сфера виробництва, використання різних матеріальних цінностей і засобів. Для виконання робіт необхідна наявність вправності, рухливості, наполегливості, фізичної сили. Соціальні навички потрібні незначною мірою і пов'язані в основному з прийомом і передачею мінімальної інформації. Бесіди короткі і стереотипні. Характер завдань, що отримує працівник, конкретний і чіткий. Результат передбачуваний і матеріальний. Професії: механік, зоотехнік, водій, інженер, агроном, електрик тощо

Інтелектуальне професійне середовище характеризується вирішенням завдань, що передбачають передусім наявність абстрактного мислення і творчих здібностей. Апаратура, що використовується передбачає швидше інтелектуальні, а не фізичні навички. Міжособистісні відносини відіграють незначну роль, хоча тут необхідно вміти передавати і приймати складні словесні конструкції. Результат праці може бути непередбаченим, часто

нематеріальним. Характер завдань різноманітний, вимагає досить високого рівня інтелекту. Професії: геолог, ботанік, хімік, вчений, редактор, фізик.

Соціальне професійне середовище відповідає соціальному типу особистості. Це в основному робота з людьми, що передбачає наявність умінь розбиратися в поведінці людей і навчати інших. Робота вимагає постійного особистого спілкування з людьми. Необхідні здібності переконувати, промовистість. Характер знань різноманітний. Результат праці не завжди можна передбачати. Професії: соціолог, педагог, психолог, лікар, адвокат, соціальний працівник.

Конвенційне професійне середовище характеризується вирішенням завдань, що вимагають здібностей до обробки конкретної рутинної і нумеральної інформації. Це в основному робота з документами, цифрами, фактами, банками даних. Робота вимагає точності, ретельності. Професії: бухгалтер, ревізор, податковий інспектор, фінансист, оператор ЕОМ.

Підприємницьке професійне середовище характеризується виконанням завдань різного характеру, що вимагають особистої ініціативи, вміння керувати, соціальних навичок. Важливо вміти розбиратися в мотивах поведінки різних людей. При спілкуванні з представниками різних типів і в різних ситуаціях важливі комунікабельність і промовистість. Результат роботи не завжди передбачуваний, але реалістичний. Професії: бізнесмен, брокер, спеціаліст по рекламі організатор подорожей, постачальник, страх агент

Артистичне професійне середовище характеризується вирішенням проблем і завдань, що передбачають наявність художнього смаку, уяви. Більш складні задачі вирішуються з допомогою фантазії, інтуїції. Всі свої знання, емоційну сторону життя, свою суть представники цього середовища прагнуть присвятити досягненню конкретної мети – реалізувати себе.